

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kolektivizace v obci Chmelná a její dopad na krajinu a společnost

Collectivization in Chmelná village and its effects on society
and the landscape

Kateřina Follerová

Vedoucí práce: PhDr. Petr Svoboda, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis – geografie

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Kolektivizace v obci Chmelná a její dopady na krajinu a společnost potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 12. 7. 2021

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu práce PhDr. Petru Svobodovi Ph.D. za jeho vstřícné vedení, cenné rady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat všem pamětníkům, kteří byli ochotni zavzpomínat na kolektivizaci a poskytli cenné materiály ze svých archivů. Děkuji také pracovníkům SOkA Benešov za zpřístupnění, v době pandemie zavřeného, archivu. V neposlední řadě děkuji své rodině za pomoc a podporu při tvorbě práce.

ABSTRAKT

Práce Kolektivizace v obci Chmelná a její dopady na krajinu a společnost se zabývá tématem kolektivizace a tím spojenou proměnou venkova. Jedná se o mikrosundu, která ukazuje aplikování obecných principů kolektivizace na příkladu obce Chmelné (okr. Benešov). Zároveň také ukazuje specifčnost obce, především na její úzkou a fungující komunitou, díky které déle setrvala mimo struktury JZD. Práce čerpá především z archivních pramenů, je postavena na komparaci výpovědi pamětníků s archiváliemi úředního typu. Úvodní kapitola popisuje kolektivizaci v Československu obecně, zde je čerpáno především z odborné literatury k tématu. Na ně navazují konkrétní příklady násilných kolektivizačních procesů z regionální historie Podblanicka. Práce se zabývá primárně obdobím mezi lety 1949 a 1960, zvláště pak závěrečnými roky kolektivizace. Celá kapitola se věnuje Chmelné, na které je prezentován jak odpor venkova vůči kolektivizaci, tak státní tlak na zapojení obce do kolektivizace. Práce se částečně věnuje i době po založení JZD v obci Chmelná a snaží se zachytit změny ve fungování venkovské společnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

kolektivizace, jednotné zemědělské družstvo, venkov, kulak, zemědělství

ABSTRACT

The work *Collectivization in the village Chmelná and its impacts on the landscape and society* deals with the topic of collectivization and the associated transformation of the countryside. It is a microprobe that shows the application of general principles of collectivization on the example of the village Chmelná (Benešov district). At the same time, it also shows the specificity of the community, especially its narrow and functioning community, thanks to which it remained outside the structure of united agricultural cooperatives for longer. The work draws mainly from archival sources, is based on a comparison of testimonies of witnesses with archives of the official type. The introductory chapter describes the collectivization in Czechoslovakia in general. It draws mainly from professional literature on the topic. They are followed by specific examples of violent collectivization processes from the regional history of the Podblanicko region. The work deals primarily with the period between 1949 and 1960, especially with the final years of collectivization. Another chapter is devoted to Chmelná, which presents both the rural resistance to collectivization and the state pressure to involve the community in the collectivization. The work partially describes the years after the establishment of united agricultural cooperative in the village Chmelná and tries to capture changes in the functioning of rural society.

KEYWORDS

collectivization, united agricultural cooperative, countryside, peasant, agriculture

Obsah

Úvod.....	7
1. Kolektivizace v Československu.....	13
1.1.1. Česká vesnice a zemědělství od konce 19. století do roku 1948.....	14
1.1.2. Změna politického systému a volby 1946.....	17
1.1.3. Družstevnictví, JZD a jeho typy.....	18
1.1.4. Akce „K“ a exemplární procesy.....	19
1.1.5. Závěrečná fáze kolektivizace.....	20
2. Obec Chmelná.....	22
2.1. Charakteristika obce.....	22
2.1.1. Geografická poloha a historie.....	22
2.1.2. Vývoj v první polovině 20. století.....	25
2.2. Kolektivizace.....	26
2.2.1. Vývoj po únoru 1948.....	26
2.2.2. Hospodaření v padesátých letech.....	26
2.2.3. Počátky silné agitace.....	28
2.2.4. Založení JZD.....	32
2.2.5. Vývoj po založení JZD Chmelná.....	35
3. Kolektivizace v okolních obcích.....	39
3.1. Mlýn Valcha a Panský mlýn v padesátých letech.....	39
3.1.1. Mlýn Valcha.....	40
3.1.2. Panský mlýn.....	42
3.2. Akce „K“ v Kuňovicích.....	44
Závěr.....	51
Seznam pramenů a literatury.....	55
Seznam příloh.....	58
Přílohy.....	58

Úvod

Cílem této práce je přiblížit čtenářům část regionální historie Podblanicka, a to konkrétně průběh kolektivizace v obci Chmelná a v jejím bezprostředním okolí. Zároveň se práce snaží zasadit tento příklad do širšího kontextu československých dějin a kolektivizace v Československu obecně. Práce chce nejen komplexně popsat průběh kolektivizace ve Chmelné, ale také shrnout její dopady a podat svědectví o proměnách československé vesnice, krajiny a společnosti.

Kolektivizace na venkově byla jedním z vládních kroků, které ovlivnily přeměnu Československa v padesátých letech 20. století. Její pozůstatky jsou patrné dodnes jak na proměně skladby společnosti, tak i na změně krajinného rázu, který byl nenávratně poškozen. Násilné zabavování majetku ve prospěch jednotných zemědělských družstev a státních statků mělo za následek postupnou likvidaci selského stavu, který do té doby tvořil většinu vesnické populace. Po kolektivizaci venkova se velká část rolníků stala zaměstnanci družstva, což vedlo k významným sociálním změnám. Názory na kolektivizaci se různí, její příznivci argumentují vyšší mechanizací a stálým finančním příjmem pro zemědělské pracovníky, což mělo i vést ke zvýšení životní úrovně. Objektivním pohledem shledáváme, že tendence společenského vývoje na venkově byla spíše zaostávající a jen těžce se vyrovnávala se státy, kde kolektivizace neprobíhala. Další významnou sociální změnou v padesátých letech byl přístup k bohatším sedlákům, kteří byli státním aparátem perseklováni až likvidováni. K politické moci na vesnici se postupem času dostávali méně schopní rolníci či bezzemci.

Z ekologického hlediska došlo při kolektivizaci k výraznému poškození krajinných ekosystémů. Díky malým polím se v krajině lépe držela voda a zároveň zde byl i větší prostor pro druhovou rozmanitost. Pro kolektivizaci se často používá slovní spojení „rozorání mezí“, které právě přispělo k degradaci půdy. Bez mezí se z polí odplavuje nejen voda, ale také živiny a následně půda ztrácí svou bonitu. Kvalitu zemědělství a jeho produkce ovlivňovalo taktéž centrální plánování. Každé JZD mělo předepsané dodávky určitých zemědělských komodit. Bohužel nebyl brán ohled na krajinný ráz a na podmínky k pěstování daných plodin, což samozřejmě ovlivňovalo výnosy.

Dalším cílem této práce je osvěta v místním prostředí. Téma bylo vybráno z osobních důvodů autorky, která ze Chmelné pochází a má k obci blízký vztah. Autorčina rodina, stejně jako téměř všichni v obci, soukromě hospodařila až do vzniku JZD. Po sametové revoluci a navrácení polí do soukromého vlastnictví se k zemědělství téměř nikdo v obci nevrátil. V okolí

se nachází jen velké plochy scelených polí, které mají v pronájmu zemědělské společnosti nebo větší zemědělci. Pro tuto oblast je typická vesnická zástavba v podobě stavení se stodolami a chlévy. Dnes jsou ve většině případů stodoly a chlévy prázdné nebo předělané na dílny a garáže a jen pramálo vesnické mládeže má alespoň nějaké ponětí o tom, jak se generace jejich babiček musela svých stavení vzdát ve prospěch JZD. Příběhy o proměně obce jsou dostupné jen ve vzpomínkách pamětníků, kronikách a archivech, což bylo motivací ke zpracování tématu formou této práce. Dorůstající generace nemá osobní zkušenost s nesvobodným režimem, a proto je třeba chybějící vzpomínky nahradit historickou interpretací.¹

Kolektivizace v Československu je nedílnou součástí naší novodobé historie, která se nás stále dotýká. Naživu je mnoho pamětníků, kteří si s sebou nesou události z padesátých let celý život. Díky vysoké byrokratizaci se dochovala velké množství archiválií obsahujících podklady k této problematice. Deset let trvající, vládním aparátem plánovaná akce přesto přináší mnoho otázek. Kde získali komunisté podporu ve volbách 1946? Kdy a jak započala plánovaná kolektivizace? Jak ovlivnila kolektivizace vztahy na vesnici a vazbu zemědělců k půdě? Jaké události a vlivy přiměly zemědělce ve Chmelné k založení družstva? Jak je vnímána kolektivizace napříč generacemi? Jakým způsobem zasáhla kolektivizace dnešní zemědělství a život na vesnici?

Problematika kolektivizace venkova představuje pro historiky nosné téma. Po roce 1989 bylo vydáno mnoho publikací, které se věnují proměnám českého venkova a kolektivizaci během komunistického režimu. Na celostátní úrovni je toto téma mnohokrát zpracováno, nutno však tento obecný pohled doplnit o konkrétní případové studie na regionální úrovni. Práci tohoto typu doposud nevzniklo příliš, jedná se především o studentské bakalářské, magisterské či disertační práce. Z hlediska metodologie se lze tuto práci označit za mikrosundu, neboť pracuje s mnoha dobovými prameny a kompletně zpracovává téma kolektivizace ve Chmelné. Konkrétně o chmelenské obci ani o místním regionu dosud žádná práce nevyšla. Z velké části tedy práce vychází z primárních pramenů anebo literatury obecné či z mikrohistorických studií z jiných lokalit.

Obec Chmelná je z problematiky kolektivizace oproti ostatním obcím a regionům specifická především dobou, kdy zde k těmto procesům došlo. Založení JZD a scelení polí proběhlo v této vsi na Vlašimsku až v závěrečné fázi kolektivizace, tedy v roce 1959. JZD

¹ Urban, Jiří: *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*. Vyšehrad, Praha 2010, s. 17.

Chmelná bylo tak posledním vzniklým družstvem v okrese a jeho založením byl rovněž kolektivizován celý okres. Schopnost odolávat kolektivizačním nátlakům státního aparátu byla dána jednotným postojem komunity a rovněž díky její vysoké pospolitosti.

Práce je založena na primárních i sekundárních pramenech, jedná se jak o prameny písemné, tak i o ústní svědectví.

V práci je interpretována především sekundární literatura, a to v první teoretické části práce. Úvodní část a první kapitola jsou věnovány zasazení tématu do kontextu a charakterizaci kolektivizace v Československu obecně. Proto jsou zde využívány především rozbor, analýza a komparace dostupné literatury. Druhá a třetí kapitola se zabývají kolektivizací a jejím principům v konkrétních lokalitách a jsou zde interpretováni hlavně primární prameny.

Jedním z primárních pramenů je Kronika obce Chmelná. Díky tomu, že od roku 1920 má každá obec povinnost vést kroniku (nebo pamětní knihu), byl tento zdroj velice dobře dostupný a v případě obce Chmelná dokonce i v elektronické podobě. V současné době se originál kroniky vedené od roku 1884 do roku 1995 nachází v Státním oblastním archivu v Benešově (SOaK Benešov). Kopie kroniky je uložena na Obecním úřadě ve Chmelné. V kronice je každý rok nejprve popsáno počasí, pak nově narození, zemřelí a sňatky v obci, nově vybudované stavby a v neposlední řadě sklizeň. Ve válečných letech 1940–1945 byla kronika odevzdána do Prahy a chybějící roky byly po konci války dopsány. V padesátých letech byl kronikářem Antonín Klepáč, místní obyvatel. Založení družstva a chod vesnice popisuje velice podrobně. Z celého jeho popisu je cítit lehce propagandistický nádech, což ale nelze přisuzovat ani tak autorově politické orientaci jako spíše mentalitě doby. Každopádně je kronika cenným zdrojem důležitých informací, například o povinných dodávkách nebo o majetkových poměrech v obci.

Kroniky jsou jedním z úředních pramenů pamětního charakteru. V českých zemích má kronikářství velkou tradici, neboť první kroniky vznikaly již v raném středověku. Jejich úkolem je zachovat informace pro budoucnost.² Jedná se o chronologicky a cíleně uspořádaný text, přičemž autor svým způsobem vyprávění události hodnotí. Právě postoj autora je problematickým aspektem při historickém výzkumu. Oproti úředním záznamům jiného typu (matriky, úřední knihy) je třeba na kroniky nahlížet s větší kritikou. Ačkoliv psaní obecních kronik má své zásady, do textu se vždy promítá určitým způsobem osobnost autora. Při historickém bádání je nutné hledat další zdroj ke konfrontaci s kronikou. V případě

² <https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/130405/monography> (podle stavu ke dni 10. 6. 2021).

kolektivizace ve Chmelné byla kronika konfrontována především se zápisy ONV Vlašim, které se týkají této problematiky.

Naproti obecní kronice se staví výpověď pamětníků, kteří události zažili a kterým se navždy vryly do paměti. V práci byly využity také dokumenty a fotografie ze soukromých archivů pamětníků. Konkrétní pamětníci byli vybráni na základě pravděpodobného přínosu jejich výpovědi pro historické bádání, jejich ochotě a schopnosti vypovídat a v neposlední řadě na základě zajímavosti jejich osudu. Hořkost z křivdy, která byla na sedlácích napáchána, může ovlivnit objektivnost vyprávění, zároveň se jedná o důležitý pramen, neboť mnoho pamětníků popisuje detaily z průběhu kolektivizace lépe než úřední záznamy.

Orální historie je jedna ze subjektivních metod historiografie. V současnosti je veden spor, zdali se jedná pouze o historiografickou metodu, neboť mnozí odborníci považují orální historii za samostatnou pomocnou vědu historickou.³ V českých kruzích se vědci spíše přiklání k tvrzení, že se jedná o historiografickou metodu. Patrně proto, že se u nás začala využívat až v 60. letech 20. století, hojněji pak až v 90. letech. Tato metoda je pro historické bádání přínosná, ale zároveň má množství slabin. Zásadním přínosem je především přímá a autentická výpověď, která není tradována po generace. Jedná se o přímé svědky daných událostí, kteří je interpretují ve svých vzpomínkách.⁴ Využití této metody je vhodné především z hlediska kvalitativního výzkumu, neboť je zaměřen na individuální postoj jednotlivce. Lze tak dát prostor části opomíjené společnosti, neboť výpovědi pamětníků mohou odhalit nové události, ke kterým neexistují jiné prameny. Metoda orální historie se nejčastěji využívá pro zkoumání individuálních prožitků, pro mikrohistorické sondy nebo pro zkoumání dějin každodennosti.⁵ Hlavním argumentem proti využívání orální historie k historickému bádání je faktor lidské paměti. Zde hraje výraznou roli tzv. selektivní paměť. V průběhu let dochází k zapomínání, neboť člověk je schopen některé vzpomínky ze své paměti vytěsnit.⁶

Jedním z pamětníků je Marie Follerová (nar. 1942 jako Martínková), která své dětství prožila na statku, a tak si dobře vzpomíná na proces kolektivizace vesnice. V době založení družstva jí bylo 17 let, proto si na situaci v padesátých letech pamatuje. Vzpomínala na události, které se týkaly především jejího otce. Dodnes má v soukromém archivu uložené staré fotografie

³ Vaněk Miroslav – Mücke Pavel: *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Karolinum, Praha 2015, s. 16.

⁴ <https://digilib.phil.muni.cz/data/handle/11222.digilib/130405/monography> (podle stavu ke dni 10. 6. 2021).

⁵ Vaněk Miroslav – Mücke Pavel: *Třetí strana trojúhelníku*, s. 21.

⁶ Vaněk, Miroslav: *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2004, s 73.

a dokumenty týkající se vstupu do družstva. Jedná se o prarodiče autorky, ale z hlediska historického bádání není její výpověď nijak ovlivněna, neboť rozhovor byl veden objektivně a podle zásad metody orální historie.

Další z oslovených je Jiřina Dvořáková (nar. 1949 jako Růžková), která žije celý život na Valše, což je rekreační středisko v blízkosti Chmelné. V padesátých letech byl majetek její rodiny, tedy mlýn, pila i rybník, znárodněn. Otec Jiřiny Dvořákové události padesátých let těžce nesl a následně tragicky zahynul a jeho pohřeb se stal místní manifestací proti režimu. V době, kterou se práce zabývá, byla pamětnice batoletem, její vzpomínky proto spíše zařadíme do kolektivní paměti, neboť lidská paměť není schopna uchovat přesné vzpomínky z raného dětství.⁷ Jako podklady pro práci byl využit především soukromý archiv pamětnice, obsahující mnoho úředních záznamů.

Antonín Šereda (nar. 1939) pochází z Kuňovic. Jeho rodina vlastnila na počátku padesátých let přibližně 50 ha půdy. Proti jeho rodině byla vedena silná kampaň. Jednalo se o jeden z exemplárních případů perzekuce „vesnického boháče“. Rodina byla mnoha způsoby persekvována, až jim byl v roce 1953 konfiskován majetek.⁸ Pamětník A. Šereda byl společně s rodinou jako osmiletý chlapec vystěhován do pohraničí. Na konci šedesátých let se vrátil zpět na Podblanicko.

Ludmila Javorská (nar. 1935 jako Martínková) je pamětnicí, která žije v Kuňovicích, avšak pochází ze Chmelné. Její výpověď tedy porovnává shody i rozdíly mezi těmito dvěma obcemi a může pomoci i odpovědět na otázku, proč zakládání JZD probíhalo ve Chmelné jiným způsobem než v sousedních Kuňovicích.

Nejstarší oslovenou narátorkou je Milada Holejšovská (nar. 1929), která je zároveň pamětnicí druhé světové války i kolektivizace. Na padesátá léta vzpomíná s velkou lítostí, neboť byla jedním z donucených občanů ke vstupu do JZD. Své vzpomínky již před časem sepsala do rodinné kroniky, kterou při rozhovoru s autorkou četla, místy doplnila nebo dovysvětlila. V práci je tedy citována výpověď této pamětnice z nevydaného rukopisu Kroniky rodu Holejšovských z jejího soukromého archivu. Tato kronika je pokračováním Kroniky rodu Ptáčků, jejíž první zápis pochází z roku 1420. Milada Holejšovská se v roce 2018 rozhodla pro dopsání kroniky od roku 1920 pro svou vedlejší rodinu, tedy větev rodu Ptáčků. Tato kronika

⁷ Vaněk Miroslav – Mücke Pavel: *Třetí strana trojúhelníku*, s. 129.

⁸ ABS, f. Historický fond (dále jen MV-H), spis a. č. H-731, osobní svazek Pavly Šeredové, výpis ze svazku S-2344 k osobě Šereda Antonín.

je cenným zdrojem pro práci, neboť obsahuje záznamy o průběhu kolektivizace a rovněž o dalším vývoji vesnice.

Ze záznamů nalezených v Oblastním archivu v Benešově se podařilo dohledat archiválie z fondu ONV Vlašim a MNV Chmelná. Fond ONV Vlašim obsahuje především zprávy týkající se celého okresu. V práci byly využity zprávy o stavu zemědělství na okrese a pak část týkající se jednotlivých obcí. K obci Chmelná byly ve fondu ONV uloženy zápisy z rad MNV Chmelná a úřední rozborů obce vypracované okresními pracovníky. Fond MNV Chmelná je dosud nezpracovaný a z padesátých let obsahuje pouze katastrální výměry obce. Z šedesátých let jsou zde obsaženy záznamy o výstupu z JZD, o nesplněných dodávkách soukromých zemědělců či případy řešené mravní komisí MNV. Pro tuto práci lze z fondu MNV Chmelná využít jen malou část, neboť archiválie odkazují spíše k pozdějšímu období, než je v práci zpracováno. Dále byl prostudován fond JZD Chmelná, který ovšem obsahuje záznamy úředního charakteru, typu účetní knihy, evidence členů, odpracované hodiny atd. Tento fond tedy nebyl využit vůbec, neboť neobsahuje záznamy k problematice kolektivizace.

Dalším pramenem jsou vyšetřovací spisy uložené v Archivu bezpečnostních složek. Ke chmelenským občanům se nepodařilo dohledat žádné záznamy. V sousedních Kuňovicích proběhlo v roce 1953 vystěhování „kulacké“ rodiny Šeredů, existuje tedy mnoho záznamů o vyšetřované Pavle Šeredové (nar. 1914) a o Antonínu Šeredovi (nar. 1909), který byl v roce 1960 trestán odnětím svobody.

Karel Kaplan (nar. 1928) je jedním z historiků, kteří se věnují soudobým dějinám. Zaměřuje se především na poválečné dějiny, tedy padesátá a šedesátá léta. Vydal dvoudílnou publikaci *Proměny české společnosti 1948–1960*.⁹ První část je věnována dělnictvu, druhá část se zabývá venkovem a charakterizuje proměnu českého venkova od komunistického převratu a počátků kolektivizace až po její završení v šedesátých letech. Autor čerpá především z pramenů v Národním archivu a z úředních zápisů a nařízení týkajících se proměny zemědělství. Kniha je velmi obsáhlá a zároveň dobře strukturovaná: od příprav kolektivizace přes její průběh až k jejím následkům. Kaplan rovněž věnuje několik kapitol českému pohraničí a průběhu jednotlivých etap kolektivizace v těchto oblastech. Nedílnou součástí knihy jsou též kapitoly o sociálních změnách, které se odehrály na českém venkově následkem kolektivizace.

Dalším specialistou na český venkov a jeho vývoj byl Karel Jech (1929–2012), historik a novinář. Jeho publikace *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy* je jednou z nejpřehlednější

⁹ Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti 1948–1960*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2012.

zpracovaných prací pojednávajících o kolektivizaci.¹⁰ Dílo je chronologicky a velmi komplexně pojato, věnuje se jak dění na celostátní úrovni, novým zákonům a jejich výkladu, tak i jednotlivým regionům, zejména pak pohraničí. V úvodu je představena problematika českého venkova z hlediska historického. Autor zároveň definuje pojmy, které se zemědělstvím a především se selským stavem souvisí. Velmi přínosné jsou též závěrečné kapitoly, které pojednávají o životě sedláků po dovršení kolektivizace, rehabilitaci a obnovení soukromého zemědělství po pádu komunistického režimu.

Z mladší generace historiků věnujících se kolektivizaci a českému venkovu je nutno zmínit Jiřího Urbana (nar. 1981). Jeho *Kolektivizace venkova v Horním Polabí* je mikrohistoricky zaměřené dílo, které se věnuje regionu mezi Hradcem Králové a Krkonošemi.¹¹ Autor zde zkoumá především motivaci aktérů kolektivizace. Jeho předcházející publikace *Venkov pod kolektivizační knutou* objasňuje okolnosti jednoho konkrétního příkladu politického procesu s „kulakem“, který sloužil jako exemplární případ pro ostatní.¹²

Práce čerpá též z dobového tisku. V tomto případě je hlavním zdrojem týdeník Benešovska, který vycházel již před rokem 1951 pod názvem *Společně vpřed*, od roku 1951 až 1953 začal vycházet pravidelně pod názvem *Vesnické noviny Benešovska* a od roku 1954 do 1959 *Jiskra Benešovska*, dále se přejmenoval jen na název *Jiskra*, pod kterým vycházel týdeník po několik desetiletí. Další zdroj představuje dobový regionální tisk z dalších lokalit Československa, který se věnuje tématům kolektivizace a JZD.

1. Kolektivizace v Československu

Kolektivizace neboli státem řízená proměna hospodářství podle socialistických ideálů probíhala jako první v Sovětském svazu. Kořeny tohoto fenoménu se nachází již v Marxově teorii. Ve svém manifestu Marx a Engels definují proletariát, kapitalisty a vztah mezi nimi.¹³ Tato teorie byla ale vzhledem ke složení obyvatelstva v jednotlivých státech těžko realizovatelná, neboť většinu populace tvořili rolníci. Východoevropské socialistické strany se snažily přijít s myšlenou rolnických komun, kde by rolníci společně hospodařili na scelené půdě.¹⁴ Snahy socialistů získat rolníky na svou stranu neuspěly. Velký přelom přišel s nástupem

¹⁰ Jech, Karel: *Kolektivizace a vyhánění sedláků u půdy*. Vyšehrad, Praha 2008.

¹¹ Urban, Jiří: *Kolektivizace venkova v Horním Polabí*. Karolinum, Praha 2016.

¹² Urban, Jiří: *Venkov pod kolektivizační knutou. Okolnosti exemplárního „kulackého“ procesu*. Vyšehrad, Praha 2010.

¹³ Rychlík, Jan: Kolektivizace ve střední a východní Evropě. In: Blažek, Petr – Kubálek, Michal a kol.: *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Dokořán, Praha 2008, s. 19.

¹⁴ Tamtéž, s. 13.

komunistické stany k moci. Hlavní etapa kolektivizace a zakládání tzv. kolchozů přišla na počátku 30. let 20. století. Byla vedena silná kampaň proti „kulakům“, tedy všem, který dokázali vyprodukovat víc, než sami spotřebovali. První negativní dopady sovětské kolektivizační politiky se objevily v polovině 30. let, kdy vypukl na Ukrajině hladomor.

Po roce 1945 a novém rozdělení sfér vlivu následovaly kolektivizační ideu všechny státy východního bloku. Postup a intenzita kolektivizace se v jednotlivých zemích lišily, za příklad můžeme uvést Titovu Jugoslávii, kde kolektivizační vlna ustupovala již na počátku padesátých let a k úplné kolektivizaci země tedy nikdy nedošlo.¹⁵ V Československu lze hovořit o kolektivizaci podle sovětského vzoru, neboť kolektivizace probíhala podobně násilným způsobem s cílem úplné kolektivizace.

V roce 1945 probíhalo v Československu nové poválečné uspořádání ekonomiky, jejíž důležitou součástí bylo zemědělství. O tom, jak by mělo vypadat nové majetkové uspořádání, zdali pokračovat v předválečné pozemkové reformě nebo přistoupit na tzv. novou pozemkovou reformu, se vedly debaty jak na vesnických návších, tak především na ÚV KSČ¹⁶. Hlavním cílem nové reformy bylo zlikvidovat zbytky selského stavu, neboť movitější sedláci byli posledním zbytkem a následně také propagovaným symbolem kapitalismu. Po převzetí moci KSČ byl schválen zákon o znárodnění půdy sedlákům, kteří vlastnili více než 50 ha půdy a nuceném pachtu. Nová reforma měla tedy za cíl postupně odstranit soukromé vlastnictví.¹⁷

1.1.1. Česká vesnice a zemědělství od konce 19. století do roku 1948

Zemědělství vždy plnilo důležitou funkci v životě obyvatel. Společně s lovem to byly první činnosti, které si člověk osvojil.¹⁸ Zemědělství představuje odvětví, které se neustále vyvíjelo a díky převratným vynálezům se stále zvyšovala jeho produkce. Během středověku se ustálil feudální systém, tedy všechna půda i s neurozeným obyvatelstvem, lesy i rybníky patřila většinou šlechtě, církvi nebo panovníkovi. Rolník nemohl být o půdu připraven, neboť měl omezené dědické právo díky tzv. emfiteuzi.¹⁹ Během habsburské vlády se vztah proměnil v poddanství (někdy mylně označováno jako nevolnictví) a povinnou robotu. Osvícenství, průmyslová revoluce a celkové změny ve společnosti vedly také ke změnám v zemědělství. Postupná mechanizace zefektivnila a zjednodušila práci na polích, začaly se pěstovat nové plodiny, které měly následné využití v průmyslu. Migrace obyvatel do měst, kde se rozrůstal

¹⁵ Nálevka, Vladimír: *Horké krize studené války*. Vyšehrad, Praha 2010, s. 31.

¹⁶ Jech, Karel.: *Kolektivizace*, s. 43. Též Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 152.

¹⁷ Jech, Karel.: *Kolektivizace*, s. 43.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž, s. 12.

průmysl, způsobila značné změny v osídlení a urbanizaci. Vesnice již nebyly přelidněné a lidé plně využívali možnosti volného pohybu, neboť již nebyli svázáni svým poddanstvím. Takto vstoupila česká vesnice do 20. století.

Postavení rolníků se změnilo na konci 19. století, neboť přestože byli stále nejpočetnější vrstvou, politiku i občanský život začala ovlivňovat dělnická třída. Díky tržnímu kapitalismu se začaly rozevírat nůžky mezi bohatými a chudými sedláky. Vznikla agrární buržoazie a na druhé straně velmi chudí rolníci, často až téměř bezzemci. Rozmáhající se společenský život, vznikající spolky a počáteční iniciativy družstevního hnutí přerušila první světová válka. Do ní muselo narukovat velké množství mladíků, což způsobilo odliv celé generace pracovní síly. Pozůstatkem po těchto tragických časech jsou památníky obětem první světové války, které se nacházejí v téměř každé vesnici.

V nově vybudované republice se rozšířila práva nejen žen, ale také rolníků a zemědělců, neboť si všichni byli rovni. Na území Československa vedle sebe hospodařili Češi, Slováci, Němci, Maďaři a Rusíni.²⁰ Vznikaly nové politické organizace, které fungovaly vedle sebe se stranami předrepublikovými, z nichž v parlamentu byla nejvíce zastoupená strana agrární. Na druhé straně politické a národnostní konflikty představovaly významný problém na venkově a často vedly až k extremismu jedné ze stran.

Poválečná reforma zemědělství probíhala od roku 1919, kdy byl vydán zákon o záboru půdy na 150 ha, případně celkové výměře 250 ha. Tato reforma měla za cíl především přerozdělení majetku, neboť v té době vlastnilo veškerou půdu na území Československa pouze 2000 rodin.²¹ Vlastníkům měla být půda zabavena za třetinovou náhradu, kterou splatili noví majitelé. Tato pozemková reforma probíhala až do roku 1938, kdy byla přerušena válkou. Avšak podle komunistické propagandy nebyla tato reforma provedena správně, neboť kvůli mnohým výjimkám nebyl majetek šlechty přerozdělen, a to vše na úkor prostého lidu.²²

Silným zásahem pro nově zorganizovaný stát byla hospodářská krize na počátku třicátých let. Ta se dotkla výrazným způsobem i zemědělství. Za pomoci reformy přečkali agrární krizi především zemědělské velkovýroby a střední sedláci. Naopak maloroelníci se potýkali často až s existenční krizí. Dlouholeté finanční problémy nejchudší a zároveň velmi početné vesnické vrstvy vedly k následnému poválečnému levicovému směřování české

²⁰ Tamtéž, s. 27.

²¹ Kořátko, Jiří: *Pozemková reforma v Československu*. Ministerstvo informací a osvěty, Praha 1949, s. 9.

²² Tamtéž, s. 19.

vesnice.²³ Po roce 1945 zůstalo z prvorepublikové reformy nerozděleno 2,3 miliony ha, téma reformy začalo znovu vyvstávat na povrch a začala se plánovat tzv. nová pozemková reforma.²⁴

Období po Mnichovu bylo pro český venkov obzvláště citelné z hlediska národnostní proměny. Němečtí statkáři byli v mnoha oblastech silně privilegováni, což také vedlo ke zvýšení napětí na venkově. Obzvláště silný zásah pro selský stav v českých zemích bylo připojení pohraničních oblastí k Německu. Narušení dlouholetého uspořádání obyvatelstva v pohraničí vedlo v následných letech k mnoha konfliktům. Zároveň je v tomto období zapotřebí poukázat na přerušení dlouholetého vztahu rolníků k půdě při násilných vystěhováním v okolí Neveklova a Vyškova. Jednalo se o úrodné, silně osídlené oblasti, které byly vybrány pro vybudování cvičišť vojsk SS. Stovky sedláků a rolníků byly vystěhovány a měly zákaz na toto území vstupovat, neboť bylo vymezeno jen pro potřeby armády.²⁵ Součástí říšského majetku se stalo také 500 ha půdy, která byla konfiskována židovskému obyvatelstvu a šlechtě.²⁶

Po kapitulaci nacistického Německa začala v Čechách likvidace všeho německého. Nejcitelněji tyto tendence zasáhly Němce obývající české pohraničí. Hovoříme o tzv. divokém odsunu. Občané německé národnosti byli organizovaně vysídleni do Německa či Rakouska. Často se jednalo o movitější sedláky, jejichž majetek byl státem konfiskován a místními pak rozebrán. Do vysídlených oblastí přicházely celé rodiny z různých částí Československa a struktura obyvatel se výrazně proměňovala. Napjatá situace se však odsunem německého obyvatelstva nevyřešila, neboť i mezi nově příchozími vznikaly nové spory.²⁷ Jednalo se o zanedbanou část republiky, kde bylo sice materiální zázemí po odsunutých Němcích, avšak z hlediska sociálního složení a fungování společnosti odsunuté regiony silně zaostávaly za republikovým průměrem. Chyběli zde lékaři, učitelé, kněží atd., nefungovala ani administrativa, což vedlo k neperspektivnímu vývoji dosídlených oblastí.

Výrazný problém se jevil především v zemědělství a v zásobování regionu. Nedostatek pracovních sil pocítovala všechna odvětví, zvláště pak právě zemědělství. Kvůli chybějícím pracovním silám rolníků a středních sedláků nebyla půda kvalitně obdělávána a byly z ní nízké

²³ Jech, Karel.: *Kolektivizace*, s. 27.

²⁴ Tamtéž, s. 45.

²⁵ Tamtéž, s. 29.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 98.

hektarové výnosy. Vysoký podíl půdy ve vlastnictví státu následně vedl k rychlejší a úplné kolektivizaci.²⁸

1.1.2. Změna politického systému a volby 1946

Po skončení druhé světové války a obnovení samostatného Československa se někteří politici snažili o jeho demokratické směřování, přesto však byla zrušena možnost vládní opozice a všechny strany se sdružily do Národní fronty Čechů a Slováků. Politické spektrum se proměnilo, neboť pravicové strany byly z Národní fronty předem vyloučeny. Především strana agrární, která v předválečných letech disponovala silnou voličskou základnou. Jejími voliči byli hlavně venkovští rolníci a sedláci, kteří před volbami 1946 byli terčí politické kampaně stran Národní fronty. Jednalo se o strany, které se formovaly v zahraničním exilu a měly sociálně orientovaný politický program, tedy strany Československou sociálně demokratickou, Československou národně socialistickou, Československou stranu lidovou a Komunistickou stranu Československa.²⁹

Politické programy představovaly návrhy na modernizaci venkova, elektrifikaci vesnic a zemědělské výroby, vyšší důraz na potřeby venkovských žen. Dále slibovaly sociální a zdravotní pojištění obyvatelstva. Pozornost byla kladena také na reformu školství, především zemědělských oborů.³⁰ Nejsilnějším bodem v politickém boji pak bylo řešení zemědělské krize v přesídlením pohraničí.

Rozdílnost v programech se týkala komasace (scelování) půdy. Pro scelování se vyjádřily všechny strany, ale každá požadovala jiný postup a rozsah. Lidovci žádali komasaci pouze opuštěných pozemků v pohraničí, sociální demokraté chtěli začít scelováním v pohraničí, postupně pak všude v republice. Národní socialisté viděli v komasaci půdy možnost zvýšení výroby a produkce, proto volali po scelování veškerého území. Jiné řešení nabízeli komunisté, tedy že komasace proběhne pouze v místech, kde ji žádají sami zemědělci.³¹

Dalším rozporem mezi KSČ s ostatními stranami byl pohled na družstevnictví. Lidová strana pokládala družstva za službu pro veškerý vesnický lid, podobně tak socialisté prezentovali družstva jakožto spolupracovníky vesnického lidu. Komunistická představa žádala

²⁸ Tamtéž, s. 99.

²⁹ Fialová, Jana: Venkov v programu politických stran. In: Blažek, Petr, Kubálek – Michael a kol: *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha 2008, s. 88.

³⁰ Tamtéž, s. 89.

³¹ Drápala, Milan: Zmařený pokus o restituci pravicové politiky. In: Kocian, Jiří: *Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří*. Euroslavice, Praha 2014, s. 85.

rozhodující slovo nad družstvy převést do rukou malých a středních sedláků, kteří by se díky své většině dostali do vedení. Z těchto tendencí lze již vyčíst náznak kolektivizační myšlenky, neboť by se jednalo o družstva v podstatě s kolektivním vlastnictvím. KSČ při své kampani neustále opakovala, že kolektivizace nebude, dokonce podporovala soukromé držení půdy.³² Při jakýchkoliv pochybnostech vedoucí představitelé opakovaně slibovali, že kolchozy nebudou.

Na jaře 1946 ve volbách drtivě zvítězila KSČ. Tento její úspěch byl postaven na silné předvolební kampani směřující na nižší vrstvy obyvatel. Dále komunisty posílila reforma volebního práva, neboť nově mohli volit všichni občané starší 18 let, přičemž většina mladé generace podpořila ve volbách komunisty.³³ Jedním z faktorů, který rovněž ovlivnil volby, byla možnost vhodit tzv. bílý lístek. Ten využili voliči, kteří si v národní frontě nenašli své kandidáty, tedy především voliči zakázaných pravicových stran (a to agrárníků a národních demokratů).³⁴ Tato možnost posílila vítězství KSČ, neboť bývalí voliči demokratických stran by pravděpodobně volili jinou demokratickou stranu, ale bílým lístkem v podstatě připadl jejich hlas komunistům.³⁵ Vítězstvím ve volbách se KSČ dostala do vedoucích vládních pozic a určovala směřování Československa v dalších letech.

1.1.3. Družstevnictví, JZD a jeho typy

Družstva v českých zemích vznikala již na sklonku 19. století.³⁶ Jednalo se především o typ sousedské výpomoci, kdy si chudší rolníci navzájem poskytovali prostředky. Rolníci vstupovali do družstev ochotně, neboť služby družstva potřebovali a postupně se družstevní podnikání stalo součástí moderního hospodaření. Začala vznikat družstva všech odvětví a typů. Nejvýznamnější byla družstva nákupní a prodejní, finance družstev spravovaly záložny či kempeličky. Družstva se rozvíjela i za první republiky a v roce 1937 bylo ustanoveno téměř 8500 družstev v celém ČSR.³⁷ V roce 1948 působilo na československém venkově 17 typů zemědělských družstev, celkem v 7645 obcích, což byly 2/3 z celkového počtu obcí.³⁸

Po druhé světové válce stoupaly tendence socializovat venkov, což bylo dáno složením vládnoucí Národní fronty. Postupné socializační kroky sledujeme již od roku 1945, zlomové

³² Fialová, Jana: Venkov v programu politických stran, s. 89.

³³ Brenner, Christiane: *Mezi východem a západem: České politické rozpravy 1945–1948*. Argo, Praha 2015, s. 283.

³⁴ Michal Pehr: *Zápas o nové Československo*. NLN, Praha 2011, s. 180.

³⁵ Tamtéž, s. 182.

³⁶ Rokoský, Jaroslav: Mezi hrdostí a zoufalstvím. Odpor vůči násilné kolektivizaci. In: Rokoský, Jaroslav – Svoboda, Libor: *Kolektivizace v Československu. Ústav pro studium totalitních režimů*, Praha 2013, s. 184.

³⁷ Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 154.

³⁸ Tamtéž, s. 154–155.

momenty nastaly v roce 1948 po převratu KSČ. Již květnová ústava udávala maximální rozlohy vlastněné půdy na jednotlivce nebo rodinu, tedy 50 ha.³⁹ Ještě výraznějším momentem, který započal kolektivizační éru byl zákon č. 69/1949 Sb., tedy zákon o JZD z 15. března 1939.⁴⁰ Tento zákon definuje nový typ družstva, a to jednotné zemědělské družstvo, které má nahradit všechna dosavadní družstva v obci. „*V zájmu zajištění blahodárného rozvoje zemědělského družstevnictví a odstranění dosavadní roztržičnosti družstevní činnosti v zemědělství jako dědictví minulosti budou zakládána na podkladě dobrovolnosti jednotná zemědělská družstva, která mají sjednotiti dosavadní různá zemědělská družstva a přinésti významný prospěch pracujícím zemědělcům. Jednotná zemědělská družstva jsou lidovými družstvy podle § 157 ústavy.*“⁴¹ Zákon rovněž uváděl, že vstup do JZD je na základě dobrovolnosti, což platilo pouze v první polovině padesátých let. JZD vystupovalo jako právnická osoba, jejíž předmětem činnosti bylo scelení půdy, mechanizace zemědělské práce, péče o zvelebení rostlinné a živočišné výroby, péče o ulehčení práce venkovské ženy a mnoho dalšího.⁴² Ačkoliv zákon definoval JZD jako velmi pozitivní přínos do zemědělství, s odstupem času se odhalilo mnoho negativ této socializační politiky a lze říci, že předměty činnosti JZD uvedené výše nebyly plněny. Místo zvelebovacího a ulehčujícího trendu měly většinou opačný efekt.

Nově vznikající družstva lze členit do čtyř typů. JZD prvního typu spočívalo v zachování mezí mezi poli, avšak obdělávání těchto polí probíhalo společně. V JZD druhého typu proběhlo rozorání mezí, kolektivizace se však netýkala živočišné výroby. Tyto dva typy byly zakládány jen v počáteční fázi kolektivizace, v první polovině padesátých let je vystřídala družstva třetího a čtvrtého typu. JZD třetího typu mělo společnou rostlinnou i živočišnou výrobu, přičemž původním vlastníkům půdy byly pak vypláceny podíly podle množství vložené půdy. Oproti tomu v JZD čtvrtého typu fungovalo na principu odpracovaných hodin, plat tedy dostávali zemědělci ne na základě vložené půdy, nýbrž za odvedenou práci pro JZD.⁴³

1.1.4. Akce „K“ a exemplární procesy

Na počátku padesátých let tempo zakládání JZD klesalo, což vedlo k přesvědčení, že kolektivizaci záměrně brzdí „kulaci“, proto proti nim započal počátkem padesátých let organizovaný třídní boj. K urychlení tohoto procesu přispěl „případ Babice“, kdy v létě roku 1951 došlo k zastřelení představitelů MNV v Babicích. Na tuto událost navázal vykonstruovaný

³⁹ Žák, Jindřich: *S plamenem kolektivizace v zádech, padesátá léta ve Velké Vsi na Broumovsku*. Slovanský kulturní institut, Hradec Králové 2013, s. 62.

⁴⁰ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1949-69#p1> (podle stavu ke dni 14. 6. 2021).

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 143–147.

proces, ve kterém bylo vyneseno několik rozsudků smrti nad rolníky a kněžími.⁴⁴ Jednalo se o první proces, který nebyl veden proti organizovaným skupinám, ale proti samostatně vystupujícím rolníkům.⁴⁵

V listopadu 1951 vešla v platnost „směrnice tří ministrů“, tedy vnitra, národní bezpečnosti a spravedlnosti.⁴⁶ Z faktu, že k tvorbě této směrnice, která se dotýkala především zemědělství, nebyl přizván ministr Ďuriš, je zřejmé, že se jednalo o čistě politicky a ideologicky směřovaný zákon. Tato směrnice de facto odstartovala akci „Kulak“, také nazývanou jako akce „K“.⁴⁷ Probíhala převážně v letech 1951–1953, poté nastal útlum, neboť se celkově změnila politika KSČ. Dozvuky a praktiky této akce z českého prostředí nevytizely a perzekuce sedláků probíhala nadále, většinou však už ne v takové míře.⁴⁸ Akce „K“ směřovala proti velkostatkářům a větším sedlákům, s cílem jejich perzekuce a konfiskace jejich majetku. Byly vypracovány tzv. kulacké seznamy, které obsahovaly jména těch, proti kterým akce směřovala.⁴⁹ Ukázka „kulackého“ procesu se odehrála v téměř každé vesnici, neboť byly předváděny jako exemplární procesy pro ostatní rolníky v obci. Cílem celé akce bylo urychlit kolektivizaci v Československu. V mnoha případech došlo k tomu, že konfiskovaná půda po „kulacích“ nebyla správně obdělávána a následně degradovala, stejně tak to bylo i se znárodněnými budovami, které chátraly a často došlo k jejich úplnému zániku. Jedním z příkladů „kulackého“ procesu je i příběh rodiny Šeredových z Kuňovic, který je popsán v následujících kapitolách.

1.1.5. Závěrečná fáze kolektivizace

V létě roku 1953 po projevu prezidenta Zápotockého, ve kterém kritizoval nedostatky v zemědělství, poukazoval na dobrovolnost vstupu do družstva a možnosti z družstva vystoupit, došlo k masivnímu výstupu členů z JZD po celém Československu.⁵⁰ V tomto období rovněž doznívala akce „K“ a celkově došlo k útlumu vládního nátlaku na kolektivizaci.

Nástup nové kolektivizační vlny začal ve druhé polovině padesátých let, často bývá označován jako „velký nástup“.⁵¹ ÚV KSČ rozhodl o novém směřování zemědělské výroby a

⁴⁴ Jech, Karel: *Kolektivizace*, s. 108.

⁴⁵ K babickému případu nejnověji Stehlík, Michal: *Babické vraždy 1951*. Academia, Praha 2016.

⁴⁶ Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 359.

⁴⁷ Tamtéž, s. 361.

⁴⁸ Jech, Karel: *Kolektivizace*, s. 233.

⁴⁹ Blažek, Petr – Jech, Karel – Kubálek Michal a kol.: *Akce „K“, vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy, dokumenty*. Pulchra, Praha 2010, s. 315.

⁵⁰ K důsledkům zmiňovaného projevu Antonína Zápotockého viz Pernes, Jiří: *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008, s. 96–104.

⁵¹ Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 283.

rovněž o využití všech dostupných prostředků k urychlení kolektivizace. Oporou pro nově zakládaná družstva již neměli být napravení „kulaci“, nýbrž velké množství středních a menších rolníků, na které směřovala vládní kampaň. Postoj vládní strany ke „kulakům“ a jejich otázce se od počátečních let kolektivizace výrazně proměnil. Pro „kulaky“ se uzavřela možnost vstoupit do JZD či se stát vyššími funkcionáři v zemědělském závodě. Příkladem života bývalého „kulaka“ je opět příběh Šeredových, kteří byli neustále podezříváni ze sabotáže a protistátní činnosti.⁵² Kolektivizace na počátku druhé poloviny padesátých let stále neměla rostoucí trend, proto byla vytvořena silná kampaň, ve které měly vedoucí úlohu krajské a okresní národní výbory. ÚV KSČ vypracoval v červnu 1955 plán na postupnou kolektivizaci, při které byl dopředu stanoven počet nově založených družstev do budoucích let.⁵³

V roce 1957 zintenzivnila vládní kampaň za zakládání JZD, neboť předem deklarované počty potřebných nových JZD se nedařilo plnit.⁵⁴ Využívaly se proto nové prostředky pro získání příznivců kolektivizace. Často se angažovali místní členové strany, kteří rovněž prováděli agitace v okolních obcích. Jednou z hlavních zbraní proti středním rolníkům byly kádrové posudky, pomocí kterých vládní aparát dokázal postupně zničit poslední zbytky rolnické inteligence, neboť jim znemožnil studium na vysokých či středních školách.⁵⁵ Ke konci padesátých let byl vypracován plán na dokončení socializace v celém Československu. Kolektivizovaným oblastem se dostávalo jistých výhod a především prestiže na celostátní úrovni. Příkladem byl okres Vlašim, který byl jako první v republice zcela kolektivizován již na podzim 1959.⁵⁶ K této příležitosti se konala velká oslava pro okresní činitele, kteří se ve věci kolektivizace podíleli.⁵⁷ Kolektivizační plány KSČ se podařilo dokončit na přelomu let 1959 a 1960.⁵⁸ Celkem v Československu fungovalo 12 560 JZD a pouze 8–10 % půdy zůstalo v soukromém vlastnictví.⁵⁹ Tímto rokem byla kolektivizace považována za dokončenou a s tím i proces socializace republiky. V roce 1960 byla vydána nová socialistická ústava a Československo bylo přejmenováno na Československou socialistickou republiku.

⁵² Viz podkapitola 3.2. Akce „K“ v Kuňovicích.

⁵³ Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 365.

⁵⁴ Jech, Karel.: *Kolektivizace*, s. 224.

⁵⁵ Tamtéž, s. 142.

⁵⁶ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Miladou Holejšovskou z 14. 3. 2021.

⁵⁷ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1959.

⁵⁸ Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 314.

⁵⁹ Březina, Vladimír – Pernes, Jiří: *Závěrečná fáze kolektivizace v Československu 1957–1960*. Stilus, Brno 2009, s. 52.

2. Obec Chmelná

2.1. Charakteristika obce

2.1.1. Geografická poloha a historie

Obec Chmelná se nachází ve Středočeském kraji v okrese Benešov, asi 70 km jihovýchodně od Prahy. Z geologického hlediska leží v celku České vysočiny, konkrétně Vlašimské pahorkatiny. Zároveň spadá do přírodního celku Podblanicka, jehož dominantou je hora Blaník (638 m n. m.), od obce vzdálená přibližně 10 km. Nadmořská výška se na území obce pohybuje od 440 m n. m. v údolí Sedlického potoka do 520 m n. m. v severní části katastru. Z hydrologického hlediska spadá většina území do povodí Želivky a je součástí hygienického ochranného pásma III. stupně vodní nádrže. Severní část katastru je odvodňována do Štěpánovského potoka, následně pak do řeky Sázavy.⁶⁰

Správní obcí je Vlašim, od Chmelné vzdálená přibližně 10 km. Jedná se o tzv. periferní oblast, neboť Chmelná je blízko rozhraní Středočeského kraje s krajem Vysočina a krajem Jihočeským. Tato nevýhodná geografická poloha je kompenzována blízkostí k dálnici D1, díky které je lepší dopravní spojení s hlavním městem Prahou, což je přibližně 1 hodina jízdy autem. Nejbližší železniční stanice se nachází ve Zdislavicích, od Chmelné vzdálených přibližně 7 km. Trať byla dokončena v roce 1902 a měla velký význam, neboť se ke stanici dopravovali obyvatelé všech okolních vesnic koňským povozem. V současné době lokální význam této železniční stanice silně klesl, což je dáno přímým autobusovým spojením do Vlašimi, a především již zmiňovanou dálnicí. Chmelnou prochází pouze jedna silnice III. třídy Měřetice – Jeníkov.⁶¹ Místní komunikace vede také do okolních obcí Kuňovic, Borovnice a Pravonína.

Ze správního hlediska se Chmelná od roku 1960 nachází ve Středočeském kraji, v okrese Benešov. Od konce 19. století až do roku 1949 byla obec součástí okresu Ledeč nad Sázavou, soudního okresu Dolní Kralovice. Podle vládního nařízení z ledna 1949 vzniklo v Československu nové krajské členění sestávající z 13 krajských jednotek. V padesátých letech se tedy okresním městem Chmelné stala Vlašim a krajským pak Praha.⁶² Od roku 1960 byl zrušen okres Vlašim a Chmelná se tak stala součástí benešovského okresu.

⁶⁰ *MÚ Vlašim*, Obor výstavby a ŽP, Územní plán sídelního útvaru Chmelná, okres Benešov, textová část. Praha 10, 1999, s. 5.

⁶¹ Tamtéž, s. 6.

⁶²<https://web.archive.org/web/20110522061727/http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1949/sb02-49.pdf> (podle stavu ke dni 2. 3. 2021)

První zmínka o obci pochází z roku 1420. V té době se zde nacházela tvrz purkrabího Chvala ze Chmelné, který v bitvě u Lipan bojoval na straně panské jednoty.⁶³ Tehdy ve Chmelné vznikla první trvalé osídlení, a to poddanská ves. Původní vesnice měla tvar okrouhlice s návší uprostřed, kde se nacházelo přírodní prameniště podzemní vody.⁶⁴

Vesnice má typický tvar okrouhlice, kde je uprostřed návěs s kaplí a okna jednotlivých domů směřují do středu, skrz návěs vede hlavní silnice. Současná prostorová koncepce navazuje na původní vesnické osídlení.⁶⁵ Roku 1884 místní hospodáři zafinancovali stavbu kaple, která byla zasvěcena sv. Janu Nepomuckému. Toho roku byla také založena pamětní kniha obce, která byla pak pečlivě vedena až do roku 1892, následně zápisy pokračují od roku 1927 do současnosti.

Na návši byla tzv. obecní kolna, kde byly uloženy obecní zemědělské stroje. Vedle kolny se nacházela pastouška, pro občany, kteří si nemohli dovolit vlastní bydlení. Ta v polovině 20. století zanikla.⁶⁶ Ve Chmelné nikdy nebyla zřízena škola a místní děti musely docházet do okolních vesnic.

Počet obyvatel v roce 1869 čítal přibližně 200 lidí, žijících ve 33 domech, což odpovídalo průměrnému osídlení obce během 19. století.⁶⁷ V průběhu 20. století docházelo k výraznému poklesu v počtu obyvatel i obytných domů. Nejnižší počet obyvatel i nejmenší zástava byly v roce 1970, kdy ve Chmelné žilo pouze 108 obyvatel ve 24 domech. Od nového tisíciletí sledujeme rostoucí trend, přičemž k 1. 1. 2020 ve Chmelné bydlelo 148 občanů, ve 48 domech.⁶⁸

Pro menší obce je typická častá shoda příjmení obyvatel. Dnešní zastoupení rodových jmen nenese takový význam jako v minulosti. Díky přiřazení mnohých mužů dochází k postupné přeměně jmenné struktury ve Chmelné. Ještě v padesátých letech minulého století zde nebyla taková rozmanitost v příjmeních jako dnes a žilo zde několik rodin se shodným jménem. Jednalo se především o rodiny Holejšovských. Tento rod obýval Chmelnou již od 16. století. Postupně získali velkou část chmelenského území, které dělili mezi své potomky. Dnešní

⁶³ Vlasák, Norbert Antonín: *Okres Dolno-Kralovický na Čáslavsku*. Grada, Brno 2008, s. 63.

⁶⁴ *MÚ Vlašim*, Obor výstavby a ŽP, Územní plán sídelního útvaru Chmelná, okres Benešov, textová část. Praha 10, 1999, s. 9.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1927.

⁶⁷ https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jspx?_afz=statistiky&katalog=31674&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_U~501-_null (podle stavu ke dni 10. 3. 2021)

⁶⁸ <https://www.czso.cz/documents/10180/121739326/1300722003.pdf/f9160497-ccc0-4750-a293-77ef7bce1092?version=1.1> (podle stavu ke dni 11. 6. 2021)

generace nemá blízké příbuzenské vztahy, lze spíše hovořit o pouhé shodě jmen. Obdobný vývoj zaznamenal rod Filipů. V roce 1958 se jméno Holejšovský vyskytovalo v pěti staveních, jméno Filip pak v sedmi staveních.⁶⁹ Z důvodu časté shody jména i příjmení se v obci vžily místní názvy pro jednotlivé rodiny. Typickým označením bylo přízvisko „hořejší“, „dolejší“, „přední“ nebo „zadní“. Často se pro rodinu používalo příjmení matky za svobodna, a to i po několik generací. Tato místní pojmenování jsou v obecní komunitě zachována dodnes a často se jedná o označení až paradoxní (např. označení „zadní Martínkovi“ se používá pro rodinu Follerovu, která dnes bydlí z pohledu z návsi před Martínkovými). V následujících podkapitolách práce je pro větší přehlednost ve většině případů uváděno kromě jména též popisné číslo domu, ve kterém v té době bydlel.

V roce 1724 se do Chmelné přistěhovala židovská rodina. Postupně se počet židovských obyvatel v obci rozrůstal. Nejvíce Židů zde žilo v roce 1793, podle údaje ze soupisu Židů to bylo 32 osob. Jednalo se o 3 rodiny, které se živily obchodem s kůžemi a s drůbeží.⁷⁰ Na počátku 20. století k jejich obchodování výrazně přispěla stavba železnice ve Zdislavicích, kam Židé vozili maso, které pak díky rozvoji dopravy mohlo být rozváženo do širokého okolí. Významným obyvatelem Chmelné byl Abraham Mahler, jehož vnuk byl světově proslulý hudební skladatel Gustav Mahler. Nacházela se zde židovská modlitebna, která byla počátkem 20. století opuštěna.⁷¹ Později došlo k její přestavbě na zemědělskou usedlost a sloužila jako seník.

V obci se nacházel hostinec „U Pitráků“. Jednalo se o rozsáhlou usedlost, ke které patřilo i mnoho polí. Uvnitř hostince se nacházel lokál, výčep a dva pokoje pro hosty. Hostinec fungoval až do konce šedesátých let, kdy zemřela poslední hostinská a dům zůstal opuštěný. Dobrovolníci z řad chmelenských občanů se kolem roku 2000 rozhodli pro rekonstrukci bývalého hostince. V současné době se ve zrekonstruovaném hostinci nachází „Kulturní dům u Pitráků“, který má svůj lokální význam, neboť se jedná o jeden z největších kulturních domů v regionu. Na pozemcích, které patřily k původnímu hostinci, byla postavena hasičská zbrojnice a fotbalové hřiště.

Okolo Chmelné jsou rozsáhlá pole, na která se napojují lesy. Téměř ke každému stavení patřila určitá část okolních polí. Jednalo se o malé výměry, které byly obdělávány ručně nebo tažným dobyt看em. V obci se nenacházelo žádné výrazně větší hospodářství, které by podle

⁶⁹ *SOkA Benešov*, f. ONV Vlašim, kart. 171, evidence zemědělských půd Chmelná.

⁷⁰ Rozkošná, Blanka: *Židé na Vlašimsku a dolním Posázaví*. J.P.M. Tisk, Praha 2011, s. 63–65.

⁷¹ Tamtéž.

zákona patřilo do kategorie „kulaků“ vlastníčích nad 50 ha půdy. Součástí usedlostí je v mnoha případech také část lesa. Chmelná nepatřila pod žádné panství a jednalo se o svobodnickou obec, což je právě pro region Podblanicka typické a souvisí s tím soukromé držení polí a lesů až do období kolektivizace.⁷²

2.1.2. Vývoj v první polovině 20. století

Výrazným spolkem v obci bylo Sdružení katolické mládeže založené v roce 1920. To se podílelo na společenském životě chmelenských občanů a v tomto smyslu nahrazovalo funkci sboru dobrovolných hasičů, který místní založili až v roce 1935.⁷³ Sdružení katolické mládeže pořádalo vesnické plesy, nacvičovalo ochotnické divadlo, se kterým poprvé vystoupilo v roce 1923. Z výdělků divadla se Sdružení katolické mládeže rozhodlo postavit kapličku Nejsvětější trojice v blízkém lese v Horkách, místním názvem „ve Vrškách“.

Obec byla vždy zemědělsky založena a svůj zemědělský charakter si udržela i ve válečných letech. V době protektorátu měla vesnice předepsané dodávky, které byly vypsány neúměrně k možnosti jejich splnění. Místní obyvatelé si mnohdy schovávali část úrody pro sebe, aby měli z čeho žít. Kdo chtěl namlít více mouky, než bylo dovoleno, musel do mlýna v noci. Celkem obec dodávala zhruba 7 vagonů žita a 9 vagonů brambor ročně.⁷⁴ Na jaře roku 1945 prováděli němečtí úředníci přísné kontroly zásob ve vesnici. Kdo se vzpouzel nebo chtěl hájit ostatní sedláky, tomu bylo zabaveno obilí do posledního zrna. Některé statky byly kontrolovány německými vojáky, kteří hledali tak pečlivě, až našli i obilí zakopané v celtě v zemi.⁷⁵ Tím se dodávky pro obec ještě zvýšily, přičemž je nebylo možné je splnit.

Po konci války byl ve Chmelné ustanoven národní výbor. V roce 1946 proběhly také první poválečné volby do národního shromáždění, výsledky voleb odpovídaly náboženskému založení obce. Lidová strana získala 74 hlasů, komunistická strana a národní socialisté pak jen po dvou hlasech.⁷⁶

⁷² Müller, Václav: *Svobodníci, pokus o monografii ze sociálních dějin českých 15. a 16. století*. František Řivnáč, Praha 1905, s. 18.

⁷³ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1933.

⁷⁴ Tamtéž, zápis z roku 1946.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ *SOKA Benešov*, f. ONV Vlašim, kart. 15, volby do MNV.

2.2. Kolektivizace

2.2.1. Vývoj po únoru 1948

Poválečná léta byla velice suchá, ve vesnici vyschly potoky i rybníky. Sucho nebylo jen místním problémem, v obdobné situaci bylo celé Československo. Na počátku padesátých let se situace nezměnila a kvůli velkému suchu byla úroda stále nízká.⁷⁷ Hospodářský vývoj ČSR se v této době ubíral podle socialistického modelu plánované ekonomiky. Kvůli centrálně plánované ekonomice v zemědělské výrobě se mezi povinnými dodávkami pro zemědělské závody začaly objevovat shodné plodiny pro všechny regiony, tedy i cukrová řepa pro bramborářskou oblast. Cukrová řepa je komoditou z hlediska pěstování velmi náročnou na kvalitu půdy a podnebí a do zemědělských podmínek Chmelné se nehodila. Její výnosy většinou nesplnily požadované dodávky.⁷⁸ Chmelná leží v bramborářské oblasti, pro niž jsou vhodnějšími plodinami například brambory, kukuřice na krmivo, krmný ječmen, řepka olejná nebo len. Klimatické podmínky tedy neumožňují pěstování plodin, které vyžadují teplejší podnebí. Příkladem nevhodnosti pěstování cukrové řepy v bramborářské oblasti jsou vydatné podzimní deště, kvůli kterým nebylo možné cukrovou řepu ani začít sklízet.⁷⁹

Předsedou MNV na konci 40. let byl ve Chmelné Jaroslav Filip z č. p. 7. Mezi jeho úkoly patřilo také předepisování dodávek pro jednotlivé hospodářské usedlosti (zemědělské závody). O jeho schopnosti rozdělit dodávky přiměřeně a spravedlivě svědčilo jejich vzorné plnění.⁸⁰

2.2.2. Hospodaření v padesátých letech

Ačkoli na počátku padesátých let začaly v okolních obcích již vznikat JZD II. a III. typu, ve Chmelné byli zemědělci pro zachování soukromého vlastnictví v zemědělství. Jejich postoj k založení JZD byl jednoznačně odmítavý. Tento přístup k soukromému vlastnictví byl patrně dán dlouholetou rodovou tradicí a vztahem k půdě. Jak již bylo uvedeno, Chmelná byla obec svobodníků, vlastnictví majetku a správné nakládání s ním bylo nejen otázkou živobytí, ale především otázkou osobní cti. Rodinné dědictví přijímaly nové generace zodpovědně a nikdo tedy neměl zájem o dobrovolné postoupení majetku družstvu.

Nejsilnějším chmelenským argumentem byly nedostatečné platy v JZD. Pro místní obyvatele bylo výhodnější hospodařit na svém a plnit povinné dodávky, než aby vstoupili do

⁷⁷ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1947.

⁷⁸ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

⁷⁹ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1947.

⁸⁰ *SOkA Benešov*, f. ONV Vlašim, kart. 183, měsíční operativní zprávy o hospodářském rozvoji v okrese Vlašim duben 1953–leden 1958.

družstva. Často rolníci dodávky nebyli schopni splnit, proto kupovali a dováželi přebytky z okolních obcí, které pak odevzdali.⁸¹ Tím se vyhnuli peněžním sankcím. Nedostatek se týkal především rostlinné výroby. Živočišné produkci se v obci velice dařilo a téměř každý rolník si mohl dovolit prodávat maso na volný trh, kde za něj dostal dvakrát tolik, než když jej odevzdával na povinnou dodávku.⁸² To byl další důvod, proč odmítali změny v chodu zemědělství na vesnici, protože po založení JZD by přišli o možnost si takto přivydělat.

Většina obyvatel Chmelné byli zemědělci, kteří patřili do kategorie malých nebo středních rolníků. Pouze jedna usedlost patřila do nejnižší kategorie 0,5 ha a hospodařila na velmi malé ploše zemědělské půdy. Jednalo se o místního kováře Antonína Vojtu z č. p. 24, který svou živnost přestal provozovat v roce 1932 pro nemoc.⁸³ I přes malou rozlohu půdy byla rodina Vojtova schopna uživit se ze své zemědělské produkce.⁸⁴ V minulosti byly ve Chmelné ještě živnosti kolářské a tkadlecké, které zanikly na počátku 20. století. V polovině 20. století ve Chmelné žily pouze rodiny živící se zemědělskou činností.

Na okrese Vlašim bylo zemědělství nejdůležitějším výrobním odvětvím, proto byl kladen velký politický tlak na zakládání JZD. Na druhé straně se agitátoři ve vesnicích setkávali s velkým odporem rolníků. První družstva na okrese byla založena v Načeradci, Malovidech, Čechtích a Pravoníně, a to koncem roku 1951. Jednalo se o JZD II. typu, která měla následně velmi problematický vývoj, mnohdy se dokonce rozpadla a byla nahrazena JZD III. typu. Ve Vlašimi byl v roce 1951 zřízen ukázkový státní statek. Ten dostal k obdělávání pole po vysídlených velkostatkářích, například v Kuňovicích po rodině Šeredových. Kolektivizace na okrese se v polovině padesátých let téměř zastavila, neboť na malých vesnicích rolníci odmítali založit družstvo. Od roku 1955 do 1957 se jednalo zpravidla pouze o jedno nově založené JZD ročně v rámci celého okresu.⁸⁵ Založení JZD požadovali ve většině případů pouze členové KSČ a jejich příznivci, pak také nemajetní vesničané.

Po měnové reformě roku 1953 byly každému hospodáři předepsány dodávky podle výměrů půdy. Dodávky byly jednotné na pšenici, žito a mléko. Například z 12 ha půdy musel zemědělec odevzdat přes 4 tisíce litrů mléka ročně, což je množství pro středního rolníka vysoké. Výše předepsaných kontingentů nebyla upravována na reálné možnosti rolníků s ohledem na přírodní

⁸¹ Tamtéž, f. ONV Vlašim, kart. 180, rozbor obce Chmelná 1956.

⁸² *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1954.

⁸³ Tamtéž, zápis z roku 1932.

⁸⁴ *Soukromý archiv Milady Holejšovské*, nevydaný rukopis Kroniky rodu Holejšovských, druhá část, 2018.

⁸⁵ *SOKA Benešov*, fond ONV Vlašim, kart. 183, měsíční operativní zprávy o hospodářském rozvoji v okrese Vlašim duben 1955–leden 1958.

podmínky. Následující rok 1954 byl velice chladný a suchý, vypsány byly předpisy z předchozího úrodného roku, což při snaze o splnění dodávek činilo hospodářům obtíže.⁸⁶

2.2.3. Počátky silné agitace

Ve druhé polovině padesátých let už byla jednotná zemědělská družstva postupně zakládána po celém vlašimském okrese. Na makroregionální úrovni lze hovořit o závěrečné fázi kolektivizace Československa. V druhé polovině padesátých let představovali pro vedení KSČ hlavní překážku kolektivizace venkova střední rolníci či sedláci, též nazývaní „vesniční boháči“, ovšem již neplatilo kritérium vlastnictví půdy nad 50 ha, kritéria určovaly jednotlivé KNV a ONV.⁸⁷ Obviňování z protistátní činnosti a sabotáže zemědělské výroby závisela na držení majetku, velkou roli hrálo též politické přesvědčení a ochota spolupracovat při kolektivizaci. Předsedovi MNV byl zaslán seznam z KNV, do kterého musel vyplnit, který sedlák je „vesnický boháč“ a kdo je „neplnič“.⁸⁸ Předseda MNV Chmelná tento seznam vyplnil, ale za vesnického boháče nebyl označen nikdo.⁸⁹ Nesplněné dodávky někteří rolníci v obci měli, neboť kvůli politickému tlaku byly povinné dodávky zvyšovány a neodpovídaly reálným možným výnosům z půdy, chovu dobytka ani drůbeže. Jedním z nich byl především Bohumil Pitrák z č. p. 3, který byl označen za stálého „neplniče“.⁹⁰ Předseda MNV byl předvolán v červenci 1959 do Vlašimi na ONV, kde byla měla být věc B. Pitráka projednána.⁹¹ Podle zákona č. 50/1955 Sb. (Vládní nařízení o některých opatření k zajištění zemědělské výroby), měl rolník svou neschopnost obdělávat půdu nahlásit na MNV.⁹² Výbor měl následně nabídnout veškerou pomoc při obhospodařování polí „neplniče“, tedy přerozdělit jeho pole mezi ostatní zemědělce. Tento proces měl přesvědčit rolníky v obci o výhodách družstevního hospodaření. Po projednání této záležitosti se na ONV rada MNV Chmelná zavázala k provedení opatření podle výše uvedeného zákona č. 50, že u zmíněného „neplniče“ Bohuslava Pitráka provede rozdělení půdy soukromě hospodařícím zemědělcům.⁹³

Rolníci v obci si hlídali své výměry obhospodařované půdy, aby nepřekročily 15 ha, neboť pak by se na ně vázaly vyšší předpisy povinných dodávek a též by jim hrozilo označení

⁸⁶ OÚ Chmelná, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1947.

⁸⁷ Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 259.

⁸⁸ Špačková, Jana: *Ve jménu šťastných zítřků*. Ministerstvo pro místní rozvoj, Votice 2018, s. 42–53.

⁸⁹ SOKA Benešov, f. ONV Vlašim, kart. 179, seznam vesnických boháčů a neplničů z 1959.

⁹⁰ Tamtéž, f. ONV Vlašim, kart. 180, rozbor obce Chmelná 1956.

⁹¹ Tamtéž, zápis ONV 17. 7. 1959.

⁹² <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1955-50> (podle stavu ke dni 11. 6. 2021).

⁹³ SOKA Benešov, f. ONV Vlašim, kart. 180, zápis ONV 17. 7. 1959.

„kulak“.⁹⁴ V případě Chmelné se rolníci s výměrou vyšší než 15 ha rozhodli perzekuci předejít a vše nad 15 ha tzv. „odpachtovat“ méně majetným sousedům. Jednalo se o způsob nájmu půdy, díky kterému byla půda vyňata z celkové hektarové rozlohy majitele, a tak se následně připočítala k rozloze nájemce. Díky tomuto řešení se sedlákům podařilo vyhnout zvýšení dodávek. První pozemky byly „odpachtovány“ již v roce 1953, jak uvádí *Evidenční listy o plochách kultur pro závody zemědělské*.⁹⁵ Pacht byl proveden buď úřední cestou nebo dohodou mezi rolníky. V roce 1953 se v obci nacházeli dva sedláci, kteří překračovali 15 ha, a to Josef Martínek z č. p. 9 a Josef Martínek z č. p. 11. Rozměry půdy se každoročně mění a obdělávaná rozloha pro jednotlivá stavení se zmenšuje. Největší změny v rozsahu půdy sledujeme koncem padesátých let, kdy pouze Josef Martínek z č. p. 9 obhospodařoval 16,38 ha.

V roce 1959 žilo ve Chmelné 125 obyvatel, hospodařících na 24 zemědělských usedlostech. Celková plocha obce se dodnes nezměnila, jedná se tedy o necelých 240 ha, z toho 213 ha zemědělské půdy, která byla přibližně rovnoměrně rozdělena mezi rolníky. Mezi nejmajetnější patřil výše zmíněný Josef Martínek z č. p. 9, který podle soupisu z roku 1958 obhospodařoval 14,55 ha orné půdy, 1,56 ha luk a 0,27 ha pastvin. Na seznamu z přehledu zemědělské půdy z roku 1953 je uvedeno, že jedna zemědělská usedlost spadala do kategorie nad 15 ha, jednalo se tedy o Josefa Martíňka z č. p. 9. Jeho statek se často potýkal s nesplněním předepsaných dodávek, jak svědčí zápisy ONV o chybějících dodávkách. Problémovým kontingentem dodávek bylo především mléko. Jednalo se o častý problém v celém regionu, neboť předepsaný dodávkový úkol v mléce neodpovídal počtu dojnic.⁹⁶ Mléko pro dodávky chybělo po celém okolí a nebylo možné jej od nikoho nakoupit.

Na konci padesátých let se instruktor ONV pravidelně účastnil zasedání MNV. Instruktor byl pokaždé vyslán s referátem, kterým nabádal občany k založení JZD. Na schůzi v lednu 1957 se dostavil instruktor ONV Vlašim Kic, který přednesl referát o předělání stanov JZD. Ve Chmelné v té době JZD nebylo, proto byla debata pro místní zbytečná.⁹⁷ Jako odpověď na referát instruktora Kice odpověděli místní sedláci, že si svá pole obdělají lépe sami než socialistický sektor. Jak je uvedeno v zápisu, „*poukazují na sousední Kuňovice a říkají, že takto dodají na stůl pracujícím větší hodnoty zemědělských produktů.*“⁹⁸ Tento argument proti

⁹⁴ Tamtéž, kart. 171, evidence zemědělských půd Chmelná, též *Soukromý archiv Milady Holejšovské*, nevydaný rukopis Kroniky rodu Holejšovských, druhá část, 2018.

⁹⁵ Tamtéž, f. MNV Chmelná, nezpracováno.

⁹⁶ Tamtéž, f. ONV Vlašim, kart.183, seznam zemědělských závodů, které mají předepsaný dodávkový úkol v mléce a nemají dojnice.

⁹⁷ Tamtéž, kart. 15, zápis ze schůze MVN Chmelná, 7. 1. 1957.

⁹⁸ Tamtéž.

družstvu měl poukázat na neschopnost hospodaření státních statků na konfiskovaném majetku „kulaků“. V roce 1953 totiž přešel majetek vystěhované rodiny Šeredových v Kuňovicích pod obhospodařování ČSSS Vlašim. Státní statek nezvládal těchto 50 ha obhospodařovat a pole byla zanedbaná, často zarostlá plevelem.⁹⁹ Vzhledem k tomu, že se jednalo o ukázkový statek, poukazovalo to na nefunkčnost socialismu venkova a v místních to probouzelo větší odpor k socializaci vesnice. V listopadu pak četl svůj referát instruktor Malina z ONV. Snažil se především poukázat na veškeré nedostatky v zásobování a strojním vybavení vesnice. Svou řeč završil přednesem o socializaci vesnice na okrese Vlašim. V následné debatě vznesli místní bezpočet argumentů proti JZD, především poukazovali na neschopnost okolních družstev správně obhospodařovat pole a louky.¹⁰⁰

Přestože ve Chmelné nebylo ustanoveno JZD, chod obce byl silně ovlivňován ONV Vlašim. Nejednalo se jen o dodávkové předpisy. V okrese byla dlouhodobá poptávka po pracovnících do průmyslu.¹⁰¹ Žádali tedy jednotlivé MNV, aby uvolnily pracovní síly ze zemědělství pro průmysl. Chmelenský výbor odpověděl, že jejich žádosti nemůže vyhovět, neboť obec se sama potýká s nedostatkem sil. Pro zajímavost zastupitelé uvedli, že obec má 236 ha půdy, kterou obhospodařuje pouze 41 pracovních sil.¹⁰² Na červnové schůzi roku 1958 byl také přijat žňový plán předložený ONV Vlašim. Obec se zavázala k seznámení všech sedláků s plánem a k včasnému splnění svých povinností.¹⁰³

Důležitá pro život v obci byla z velké části společná katolická víra. Velký význam v tomto ohledu měla kaple sv. Jana Nepomuckého. Zde se scházeli chmelenští věřící na společné pobožnosti. Právě víra bezpochyby sehrála roli v soudržnosti vesnice, neboť obyvatelé stavěla na odpor proti režimu a kolektivizaci. Stala se také dalším trnem v oku tajemníkům ONV Vlašim. Při hodnocení chmelenské obce v roce 1956 napsali, že jsou chmelenští občané „*katolicky zfanatizováni a jsou schopni v kapli trávit více času než doma.*“¹⁰⁴ Na druhou stranu díky blízkým sousedským vztahům a bohatému komunitnímu životu shledávali Chmelnou okresní tajemníci jako vysoce vhodnou k socializaci.¹⁰⁵

Soukromníci si pořizovali zemědělské stroje, které využívali pro obhospodařování půdy a chod hospodářství. Často docházelo k zabavování (oficiálně k výkupu bez náhrady) strojů

⁹⁹ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Ludmilou Javorskou, 12. 2. 2021.

¹⁰⁰ *SOka Benešov*, f. ONV Vlašim, kart. 15, zápis ze schůze MVN Chmelná, 18. 11. 1957.

¹⁰¹ Tamtéž, kart. 38, měsíční operativní zpráva za říjen 1957 okresu Vlašim.

¹⁰² Tamtéž, kart. 15, zápis ze schůze MNV Chmelná, 27. 6. 1958.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž, kart. 180, rozbor obce Chmelná 1956.

¹⁰⁵ Tamtéž.

strojnými traktorovými stanicemi z důvodu údajného nedostatečného využití u soukromníků. Jednalo se především o nejvýkonnější stroje v obci, například mlátičky.¹⁰⁶ Koncem padesátých let mělo už téměř každé hospodářství svou mlátičku.¹⁰⁷ Tento stav se v obci neudržel dlouho, neboť již zmíněné silnější stroje byly zabaveny a dány k užívání strojně traktorové stanici ve Vlašimi.¹⁰⁸ Pokud původní majitel zemědělského stroje potřeboval mlátičku, aby mohl dokončit sklizeň, požádal ČSSS Vlašim o pomoc se sklizní a pronajmutí (vlastní) mlátičky. Chov hospodářských zvířat byl taktéž regulován. Byla vedena evidence zvířat a podle ní vyměřovány dodávky. V případě domácí porážky bylo třeba získat povolení z ONV, které měl na starosti plnomocník ONV.¹⁰⁹ Hlavním kritériem pro udělení povolení k zabíjačce mělo být plnění dodávek, často bylo zapotřebí mít rovněž konexe na ONV. Po zabíjačce byla veterinární komisí ve Vlašimi přezkoumána kvalita masa, sádla a kůže. S masem mohl zemědělec volně disponovat, kůže a sádlo odevzdal.¹¹⁰

Koncem padesátých let byly ve Chmelné agitační návštěvy téměř denně. Jednalo se buď o oficiálně vyslané instruktory ONV, kteří přesvědčovali místní o výhodách JZD, nebo o úředníky, kteří museli jezdit přesvědčovat, aby si udrželi dobrou pracovní pozici. Úředníci byli většinou z vlašimské banky a přesvědčování od nich nebylo násilné. Z jejich chování bylo zřejmé, že svůj úkol plní pouze proto, že musí a chtějí mít splněnou povinnost.¹¹¹ Často s režimem ani nesouhlasili, ale i jim bylo vyhrožováno určitou perzekucí, pokud svůj agitační úkol nesplní. Druhý způsob přesvědčování ke vstupu do JZD neprobíhal takto poklidnou formou, prováděli ho přímo činitelé ONV, kteří využívali své úřední moci. Újezdní tajemníci, kteří měli funkci dohlížecího komisaře na rolníky, opakovaně navštěvovali stavení od stavení.¹¹² Funkce újezdního tajemníka jim umožňovala neomezený vstup na soukromý pozemek, dostali se tedy tam, kam chtěli a také kdy chtěli. Snažili se přesvědčit místní občany pro vstup do družstva pomocí vydírání a vyhrožování. Hrozili jim silnou perzekucí, sankcemi, špatným kádrovým posudkem, a hlavně znemožněním jakékoliv kariéry či studia pro jejich děti. Znemožnění studia byla běžná praxe, kterou můžeme nejen v padesátých letech sledovat po celé republice. Podle programu KSČ připadal na inteligenci v socialistickém státě významný

¹⁰⁶ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019

¹⁰⁷ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1958.

¹⁰⁸ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹⁰⁹ *OÚ Miřetice*, Pamětní kniha Miřetic, zápis z roku 1955.

¹¹⁰ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Růžička, Miroslav: *Vyhnaní – akce Kulak*. Miroslav Růžička, Havlíčkův Brod 2008, s 96–98.

úkol, a proto bylo třeba věnovat všechnu péči kádrovému výběru uchazečů o studia. Nebylo přípustné, aby ve školách studovali lidé, na které se nelze v budování socialismu spolehnout.¹¹³

Okresní výbor zasílal chmelenským rolníkům příkazy k osobnímu dostavení na ONV. Zde probíhalo další přesvědčování o založení JZD v obci. Je těžko dohledatelné, jakou formou pohovory probíhaly, každopádně se pravděpodobně jednalo o násilné formy přesvědčování. Svědčí o tom například částečná ztráta sluchu sedláka Josefa Martínka z č. p. 11. Jedná se však o velmi citlivé téma, o kterém se v domácnostech nemluvalo a úřední záznamy o průběhu rozhovorů na ONV neexistují. S jistotou lze popsat dopady na psychické zdraví předvolaných rolníků a sedláků, neboť výpovědi pamětníků poukazují především na psychický nátlak, kterému museli majitelé půdy čelit. Vedle plánovaných předvolání probíhala též předvolání neplánovaná, tedy alespoň ze strany soukromníků. Tajemníci ONV nechali předvést hospodáře přímo z polí, kde pracovali, na ONV a nechali zvířata i stroje na místě. Hospodáři s sebou nic neměli, mnozí byli jen v košili a dřevácích. Po dvou dnech propustili sedláky domů, ale ke změně jejich názoru a přistoupení na založení družstva stejně nedošlo. Takovýto způsob náhlého předvolání na ONV do Vlašimi se odehrál pouze jednou, a to na jaře roku 1959.¹¹⁴

2.2.4. Založení JZD

V polovině roku 1959 se začal tlak na založení JZD zvyšovat. Tato situace byla dána jak celonárodním postupem kolektivizace, tak situací regionální. V okolních obcích Kuňovice, Borovnice a Miřetice proběhla kolektivizace a založení družstva v roce 1958, čímž byla JZD založena ve všech okolních obcích kromě Chmelné. Zároveň se během roku podařilo ONV kolektivizovat celý okres, a tudíž se Chmelná stala jedinou obcí, kde v létě 1959 nebylo založeno družstvo a kde zemědělci hospodařili stále soukromě. Hospodářská situace v obci byla poměrně složitá, neboť povinné dodávky byly předepisovány ve vyšší míře, než bylo reálné splnit. Za nesplnění pak následovaly tvrdé sankce, v případě Chmelné většinou finanční, což výrazně ztěžovalo možnosti na zajištění dobrého živobytí.

V poslední nekollektivizované obci na okrese se stále zvyšoval tlak na rolníky, proto zde byly denně návštěvy z okresu, které se snažily přinutit místní ke vstupu do JZD. Chmelenští stále doufali, že k založení JZD v jejich obci nedojde, jelikož řádně plnili všechny předepsané dodávky. Jak je zmíněno v kronice sousední obce, byla možnost buď plnit dodávky, anebo založit JZD. Tento přístup se zachoval celá padesátá léta, ačkoliv tlak na založení družstva byl

¹¹³ Pulkrábek, Lubomír: Proč nepůjdou děti vesnických kulaků studovat na vysoké školy? In: *Vesnické noviny okresu Litomyšl*, roč. IV, č. 14, 1953, s. 2.

¹¹⁴ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

stále silnější.¹¹⁵ Vzorné plnění dodávek se ve Chmelné dařilo i díky pomoci od zemědělců z okolních obcí, od kterých mohli dokoupit chybějící plodiny. Chmelenští chtěli uskutečnit scelování pozemků ve vsi, avšak ne založením JZD, nýbrž podle své vlastní dohody, čímž by zůstalo zachováno soukromé vlastnictví. Rodiny Holejšovských z č. p. 15 a č. p. 16 svá pole počátkem roku 1956 zcelily. Původně se jednalo o jednu zemědělskou usedlost, rozdělenou mezi dva bratry. Pozemky byly tím pádem blízko sebe a nebylo náročné pozemky scelit. Projekt na sloučení pozemků vyměřil inženýr z nedalekých Louňovic pod Bláníkem.¹¹⁶ Tímto scelením došlo k prvním zásahům do krajiny, neboť byly rozorány remízky a místní potok byl regulován a srovnán do přímého toku.

Chmelenští zemědělci navzdory každodennímu nátlaku a přesvědčování o výhodách JZD ani na jaře 1959 nechtěli vstoupit do družstva. Agitátoři pro kolektivizace chodili po obci a nabízeli stálou pracovní dobu a za největší výhodu uváděli pomoc strojů, které by vše odpracovaly za rolníky. Faktem však bylo, že pracovníci JZD byli nejhůře placení státní zaměstnanci vůbec.¹¹⁷ Chmelenští rolníci byli tázáni, proč do družstva nechtějí. Jejich odpověď bylo, že jsou staří, proto nic takového dělat nebudou.¹¹⁸ Argument ohledně svého vysokého věku používali rolníci často. Tento postoj zastával i předseda MNV Bohumil Turek, který na výsledku 7. července 1959 uvedl: „*Jsem již 59 roků star, nemocen se žaludkem, v JZD bych se neuživil, poněvadž bych kvůli svému zdravotnímu stavu nemohl zastat úživnou normu.*“¹¹⁹ Během tohoto pohovoru byl též předseda tázán, jaké kroky podniká k tomu, aby zemědělce přesvědčil k založení JZD, odpověděl, že se s nimi snaží na toto téma diskutovat a přesvědčovat je o výhodách družstevního hospodaření. Odpověď jeho chmelenských spoluobčanů zněla jasně – pokud budou upraveny mzdy, alespoň do výše dělnické mzdy, nebudou se JZD bránit.¹²⁰ Po představení opatření, která by v obci mohla být provedena kvůli odporu založit JZD, reagoval tehdejší předseda MNV: „*Nezáleží mi na opatřeních, která budou ve vsi provedena, přihlášku do JZD nepodepíši.*“¹²¹ Dalším z předvolaných byl tajemník MNV Josef Filip, který svůj odmítavý postoj k založení JZD zdůvodnil nemocnou manželkou a opět neschopností uživit rodinu při práci v JZD. Posledním předvolaným ze zástupců MNV byl člen rady Josef Holejšovský, který se plně ztotožňoval s názory výše zmíněných, odvolával se na svou

¹¹⁵ OÚ *Miřetice*, Pamětní kniha Miřetic, zápis z roku 1953.

¹¹⁶ OÚ *Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1959.

¹¹⁷ Špačková, Jana: *Ve jménu šťastných zítřků*, s. 20.

¹¹⁸ *SOkA Benešov*, f. ONV Vlašim, kart. 180, rozbor obce Chmelná 1956.

¹¹⁹ Tamtéž, zápis ONV 17. 7. 1959.

¹²⁰ Tamtéž.

¹²¹ Tamtéž.

nemocnou ruku a opět na neschopnost se v JZD uživit. Z postojů představitelů MNV Chmelná vyplývá jednotné postavení občanů ke kolektivizaci, neboť právě oni prezentovali názory většiny. Tato pospolitost občanů a jejich shoda v odporu založit JZD vedla k vyšší odolnosti vůči nátlakům od zástupců kolektivizační ideologie a schopnosti udržet soukromé vlastnictví v obci až do roku 1959.

Argument vysokého věku nebyl brán příliš vážně, neboť komunističtí funkcionáři věděli, že v hospodářství pracují už i jejich mladí synové, kteří měli hospodářství jednou převzít.¹²² Vzhledem k předem předurčené profesní dráze všech dětí zemědělců, bylo jasné, že v zemědělství také zůstanou. Tlak proto neustával. Postupem času se postoj k založení družstva měnil a v roce 1959 byli v obci již 3 zemědělci, kteří se k založení družstva nestavili odmítavě. Svůj postoj nedávali najevo, neboť se báli, jak by zareagovali odpůrci socializace vesnice.¹²³ Rozbor obce vypracovaný pro ONV rovněž uvádí 7 zemědělců, kteří byli „brzdou socialismu“, neboť měli odmítavý postoj k založení JZD. Ostatní zemědělci v obci vyčkávali, jak se tito zemědělci zachovají. Chmelná byla obecně považována za obec velmi vhodnou k socializaci.¹²⁴ Bylo to dáno dobrými sousedskými vztahy a častou sousedskou výpomocí.

Po žních v roce 1959 byly okamžitě zvýšeny dodávky a zemědělci museli odevzdat všechno sklizené obilí. To byly poslední žně, kdy ještě všichni hospodařili na svých polích. Dne 21. září 1959 podepsali všichni chmelenští hospodáři, až na jedinou výjimku, vstup do družstva. Jeden statek, ve kterém žil jen otec s pěti dcerami, zůstal stále soukromým, protože hospodář usoudil, že by svou rodinu z platu v JZD neuživil.¹²⁵ Tomuto hospodáři pak byla přidělena ta nejhorší pole, která byla daleko od sebe a na druhé straně katastru.¹²⁶

Podepsání přihlášky proběhlo pod silným nátlakem. Rolníci byli předvoláni do Vlašimi na ONV, kde již byla předpřipravena přihláška, kterou měli podepsat. Ve svých vzpomínkách popisuje Milada Holejšovská 21. září 1959 takto: *„Tenkrát už došla míra trpělivosti ,okresákům‘, že okres Benešov je celý kolektivizovaný vyjma obce Chmelná. Tak to vzali příkazem. Přišli pozvánky dostavit se dne i hodiny na národní výbor do Vlašimi. Všichni Chmelenští hospodáři se museli dostavit. Pořadově je každého vyvolávali ,na kobereček‘. Ten tam skutečně měli, byl modrý, nádherně ornamentovaný s vysokým vlasem ,pravý Peršan‘, zřejmě ukradený židům. Bledí hospodáři vycházeli odtud úplně zsinalý. Nepodepíšeš –*

¹²² Tamtéž, rozbor obce Chmelná 1956.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1959.

¹²⁶ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

vystěhovat! Náš Pepa dobře věděl, že je marnost se vzpouzet, ale na to aby tam šel sám, se nezmohl. Chlap jako hora, ale psychicky velký slaboch. Se mnou tam odpoledne byli Martínci a několik Filipů. Martínek z č.p. 9 nebyl tak zdeptán, zato soused z č. p. 11 byl bledý jako zeď a jen se motal. Nebyl by žádný div, kdyby to nepřežil. Já jsem měla nařizeno, abych to podepsala a měla pokoj. [...] Přijela jsem domů a šla na pole za zahradou. Pepa na mě křičel, že zpronevěřil tátovo dědictví.“¹²⁷ Jediný, kdo přihlášku do JZD nepodepsal, byl František Novák z č. p. 19. Ten pozvánku na ONV nepřijal a na několik dnů se ztratil. Jeho hospodářství tedy nebylo začleněno do kolektivizace a bylo to jediné hospodářství, které zůstalo soukromé po celou dobu socialismu.¹²⁸

Ostatní novopečení družstevníci chodili s hlavou svěšenou a radost z nově vybudovaného družstva neměl nikdo z nich. Dne 23. září byla svolána ustavující schůze JZD Chmelná, kde se sepisovaly nové stanovy družstva a řešily se družstevní osevňovací plány. Byla uspořádána též veselice na počest dokončení kolektivizace na okrese a oslavu prvenství v celé republice. „*Toho večera sjížděla se auta okresní i z okolních jednotných zemědělských družstev jakožto hosti. Pak přivezení hudebníci z Vlašimské továrny a ohlašován začátek vypouštěním raket a ranami z dělobuchů. Hudba na návsi vyhrávala, ale rolníci pokukovali jen přivřenými vraty a stále ještě přemýšleli, zdali by nešlo ještě couvnout. Pak spustila hudba řízný pochod a úřednictvo z okresního národního výboru a přítomní hosté šli do hostince u Pitráků. Nejdříve přišlo několik zvědavců a pak pomalu se trousili družstevníci. Každý měl vykázané místo a na to jsa svátečně oděn se posadil. Než byla zahájena schůze, přijela jednota z Vlašimě a přivezla pěkné občerstvení. Přivezli pivo, víno, likéry, dorty a různé cukroví, limonády a množství dietních párků, housky a hořčice. Tedy naděje na občerstvení byla zaručena.“¹²⁹ Podle předpisu bylo zvoleno několik členů do funkcí. Předseda ONV určil, kdo ponese funkci předsedy, účetního, rostlináře, živočišnáře, pokladního, skladníka a údržbáře. Všichni svou funkci přijali a slíbili, že se budou snažit vykonávat jim svěřený úkol ku blahu všech ostatních družstevníků.¹³⁰*

2.2.5. Vývoj po založení JZD Chmelná

Při vstupu do JZD se každý člen zavázal k tomu, že odevzdá všechn svůj hospodářský majetek družstvu. Majetek se ocenil, byl zapsán jako „přínos do JZD“ a následně se stal

¹²⁷ Soukromý archiv Milady Holejšovské, nevydaný rukopis Kroniky rodu Holejšovských, druhá část, 2018.

¹²⁸ Tamtéž, též OÚ Chmelná, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1959.

¹²⁹ OÚ Chmelná, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1959.

¹³⁰ Tamtéž.

družstevním.¹³¹ Každý, kdo pozemky předal, dostal zápis o přijetí živého a mrtvého inventáře, osiv, sadby a krmiv, který obsahoval seznam odevzdaného majetku včetně ocenění. Hlavními položkami přínosu byla pole, dále budovy (většinou stodoly nebo kůlny), osiva a krmiva, odevzdaná zvířata, u kterých byla sepsána i váha a stáří, a vše bylo vynásobeno cenou za 1 kg. Též se odevzdával mrtvý inventář (zemědělské stroje). Následně byla cena sečtena v celkový přínos do JZD.¹³² Z tohoto přínosu šlo rovnou 20 % do nedělitelného fondu, který už nebylo možné získat zpět. Zbýlých 80 % přínosu mělo být v případě vystoupení z družstva navráceno.¹³³

Výměra všech polí zapsaných do JZD činila 171,31 ha. Jednotlivá pole se začala na podzim roku 1959 rozorávat a scelovat. Scelena byla i pole Františka Nováka, který do družstva nevstoupil, a stala se družstevními. Náhradou byla přidělena Novákovu hospodářství pole na okraji katastru. Byly rozorány všechny meze, které doposud rozdělovaly pole a zároveň měly velký orografický význam pro krajinu. Rozorání se nevyhnuly ani polní cesty, které byly odpradáвна vedeny mezi vesnicemi.¹³⁴ Některá pole na okraji katastru obce Chmelná byla zabrána jednotným zemědělským družstvem ze sousední vsi, a to bez náhrady pro vlastníky příslušného pole.¹³⁵ Každý člen si mohl nechat tzv. záhumenku, tedy pole u chalupy o rozloze cca 2 ha, na kterém mohl hospodařit individuálně.¹³⁶ Na záhumenkových polích si každý pěstoval plodiny pro vlastní potřebu, protože platy v JZD byly velice malé. Hospodáři si tak museli pěstovat i vlastní plodiny, aby měli dostatek obživy.¹³⁷ Součástí záhumenkového hospodářství byla rovněž hospodářská zvířata. Většinou se jednalo o jalovici, jejíž tele pak bylo zabráno a dáno do družstva.¹³⁸ Pracovat na záhumenkovém poli mohli hospodáři až po návratu z družstva, kde měli velmi dlouhou pracovní dobu, tudíž starat se o vlastní pole a zvířata bylo náročné.¹³⁹ Hospodářská zvířata se přerozdělovala ve družstvu, takže nakonec měli hospodáři sousedův dobytek a jejich byl zase u sousedů. Na počátky kolektivního hospodaření ve Chmelné většina obyvatel nahlíží negativně, o tom svědčí i vzpomínky Milady Holejšovské: *„Dřeli jsme pořád stejně jako za soukroma, ne-li víc. Horší na tom bylo, že jsme nebyli jako rodina spolu. Za soukroma jsme ráno s dětmi vyšli na pole a pracovali společně na svém jako*

¹³¹ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹³² *Soukromý archiv Marie Follerové*, zápis o převzetí živého a mrtvého inventáře, osiv, krmiv a sadby z 11. 11. 1959.

¹³³ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹³⁴ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1959.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ *SOkA Benešov*, f. MNV Chmelná, nezpracováno.

¹³⁷ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ *Soukromý archiv Milady Holejšovské*, nevydaný rukopis Kroniky rodu Holejšovských, druhá část, 2018.

rodina. *Ve družstvu jsem ráno vstala, na návsi se sešla se všema ženskýma a šly jsme dělat, co se nám řeklo. Večer jsem přišla domů a musela nakrmit družstevní prasata, která byla u nás v chlívě. Děti a muže jsem viděla až večer, když jsem přišla unavená domů.*¹⁴⁰ Počátky družstevního hospodaření se tedy nesly na vlně zklamání, neboť členové stále pocítovali křivdu z nuceného vstupu do družstva, kterou zároveň podporovala těžká práce a výrazné změny v jejich osobních životech. Od konce padesátých let, zejména pak v šedesátých letech lze vidět proměny ve společnosti. Trend sociální determinace, který sledujeme v Československu od počátku padesátých let, se do Chmelné dostavil až o necelé desetiletí později. Od založení družstva byl život obce směřován podle jeho potřeb. Mládež byla nucena studovat zemědělské školy a následně se stát zaměstnancem zemědělského sektoru.

Družstvo mělo na konci roku 1959 slíbenou pomoc traktoristů, ale jelikož ti měli obrovské zpoždění, museli družstevníci obdělávat pole pomocí hospodářských zvířat nebo ručně.¹⁴¹ Zemědělské stroje, které byly ve vesnici před založením družstva, byly většinou odeslány na okolní státní statky a ve Chmelné nezůstal žádný výkonný stroj.¹⁴² Postupem času však družstvo potřebné zemědělské stroje nakoupilo. V roce 1962 byly ve družstvu už tři traktory a výkonná mlátička.¹⁴³ Ve družstvu pracovali pouze místní obyvatelé. Staří zemědělci často už nemohli, proto za sebe chtěli posílat mladší generaci. Ta však měla spíše zájem se vyučit než zůstat u zemědělství, které bylo náročné a špatně placené.¹⁴⁴

V roce 1963 se rozhodl vystoupit z družstva Josef Filip z č. p. 5. Jako důvod uvedl, že se jeho syn bude ženit a chce hospodařit na vlastním. Z počátku se zdál výstup z družstva nemožný, i vzhledem k odmítavému postoji ostatních družstevníků. Nakonec po opakovaných žádostech byl výstup z JZD Josefu Filipovi povolen. O smělém činu hospodáře Pepy psal i tehdejší regionální tisk *Týdeník Jiskra*, který se svým článkem *Družstevník Pepa aneb Láška bez věna* snažil Josefa Filipa zesměšnit.¹⁴⁵ Autor v článku nepoužívá pravá jména a uvádí, že se jedná o JZD Včelná. Pepa je v článku vykreslen jako líný a chamtivý mladík, který se neustále vymlouvá na svůj zdravotní stav, aby nemusel pracovat. Chamtiví jsou podle družstevníků i rodiče Pepy, a proto se nakonec přijme jeho žádost o vyčlenění z JZD. Otec vystupujícího družstevníka charakterizoval celou situaci takto: „*Socialismus! To je pořád*

¹⁴⁰ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Miladou Holejšovskou, 14. 3. 2021.

¹⁴¹ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1959.

¹⁴² *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹⁴³ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1959.

¹⁴⁴ Špačková, Jana: *Ve jménu šťastných zítřků*, s. 38.

¹⁴⁵ *Soukromý archiv Marie Follerové*, Houdek, Stanislav: *Družstevník Pepa aneb Láška bez věna*. In: *Jiskra Benešovska*. II. roč., 1961 (novinový výstřížek).

*socialismus a nakonec nebudu moct dělat, co uznám za vhodné. Tak to tedy ne. Kluk z družstva vystoupí a basta. Já těch pár korun do důchodu dostanu a oni ať mají svoje. Takových krásných polí a toho dobytka – a dnes – škoda mluvit. Jsme úplně žebráci. [...] Lidi se dřou a co z toho? Ten náš, takový kluk to byl! A dnes? Pořád marodí. Je úplně ztrhaný od dřiny.*¹⁴⁶ Po vystoupení mu byl navrácen přínos družstvu, ale samozřejmě bez nedělitelného fondu (tedy jen 80 % toho, co do družstva vložil). Navracená pole byla ta nejhorší v celé vsi, daleko od sebe a většinou se jednalo o špatně dostupná místa.¹⁴⁷

Další vystoupení z družstva proběhlo v roce 1968, kdy politická situace byla o něco uvolněnější, proto se i vystupujícímu hospodáři povedlo získat lepší pole, která byla u sebe a přímo za jeho stavením. I nově soukromě hospodařící Josef Holejšovský z č. p. 15 musel začít plnit dodávky, které byly vypsány neúměrně. Často musel od okolních vsí vykupovat vejce z přebytku, který měli hospodáři díky záhumenkovým slepicím.¹⁴⁸ Každoročně museli tito jednotlivě hospodařící rolníci (JHR) posílat dopis s odůvodněním, proč nedodali předepsané kontingenty. Tak například František Novák v roce 1971 vysvětloval, že „674 kg masa jsem nesplnil, protože jsem v červnu přišel o krávu, 1200 l mléka jsem nedodal, protože jsem v červnu přišel o krávu. Dále podotýkám, že nejsem vydělen podle zákona a mám pole podle lesů, špatné bonity, ve stínu a škodné od zvěře.“¹⁴⁹ Tento dopis svědčí o trvalému zaměření národních výborů proti soukromému zemědělství.

JZD Chmelná fungovalo v průběhu dalších let, komunitní život v obci se proměnil na družstevní. Lidé drželi při sobě a vzhledem k tomu, že většina chmelenských obyvatel pracovala ve družstvu, byly mezi sousedy blízké vztahy. Každodenní život chmelenských obyvatel probíhal v JZD. V roce 1964 vznikla fotografie družstevníků a družstevnic s nápisem „Naši stachanovci“ (viz příloha č. 4), která satiricky odkazuje na pracovní nasazení Alexeje Stachanova. Postupem času se někteří rozhodli nechat své pozemky obhospodařovat družstvem a jít pracovat do nedaleké Vlašimi do továrny. Tento proces nebyl jednoduchý, neboť kvůli trvalému nedostatku pracovníků v zemědělství bylo jen výjimečně umožněno přestoupit na práci do průmyslového sektoru. Například Milada Holejšovská byla uvolněna z JZD na základě pracovní neschopnosti a snížené mobility.¹⁵⁰ Špatně placené a velmi náročné zemědělství opouštěli dokonce i soukromě hospodařící rolníci, jedním z nich byl i Josef Filip z č. p. 5, který

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ *SOKA Benešov*, f. MNV Chmelná, nezpracováno, dopis Františka Nováka ONV Benešov z 6. 1. 1971.

¹⁵⁰ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Miladou Holejšovskou z 14. 3. 2021.

v roce 1961 z JZD vystoupil. V roce 1973 pak přenechal své pozemky družstvu k obhospodařování a nechal se zaměstnat v obchodě ve Vlašimi.¹⁵¹

V roce 1974 nastalo velké sloučení družstev. Chmelná byla sloučena společně s dalšími pěti okolními jednotnými zemědělskými družstvy pod JZD Zdislavice.¹⁵² Tím vznikl velký ekonomický celek o výměře 2 080 ha. V jeho čele byl předseda JZD Zdislavice a do rady předsednictva byli zvoleni i dva členové původního JZD Chmelná.¹⁵³ Tím Jednotné zemědělské družstvo Chmelná zaniklo a jeho majetek byl scelen s okolními družstvy. Zároveň tak skončila i etapa socializace venkova v obci Chmelná. Další výrazné změny zde proběhly až po roce 1990.

Sloučením družstev se propojily též kolektivizační příběhy jednotlivých obcí. Následující kapitola je proto věnována právě okolním obcím a především osudu dvou rodin, na kterých se kolektivizace silně podepsala již v padesátých letech.

3. Kolektivizace v okolních obcích

3.1. Mlýn Valcha a Panský mlýn v padesátých letech

Obec Borovnice se nachází asi 70 km jihovýchodně od Prahy na okraji Středočeského kraje v okrese Benešov. Obec svým katastrem sousedí s Chmelnou. Nedaleko je hora Blaník, a tedy i Borovnice spadá do přírodního celku Podblanicko. Správní obcí je Vlašim, od Borovnice vzdálená 8 km. Borovnice, kde v současné době žije pouze 86 obyvatel, se rozprostírá na 309 ha.¹⁵⁴ Významnou polohu obci dodává statní silnice Pelhřimov – Benešov, která obec protíná. Stojí zde kostel svatého Petra a Pavla, který je svou velikostí dominantním v regionu. Kostel dodává obci lokální význam, neboť ho každou neděli navštěvují obyvatelé z okolních obcí. Jedná se především o obyvatele Chmelné. V minulosti byl význam Borovnice také z hlediska fungujících mlýnů a pil, kde si obyvatelé okolních obcí nechávali mlít obilí a řezat dřevo.

Součástí katastru Borovnice jsou dva mlýny. První se nazývá Valcha a leží přímo u hlavní silnice na Sedlickém potoce. Na Valše se nachází kromě mlýna také pila a chovný rybník. Dále po směru proudu se na Sedlickém potoce nachází Panský mlýn (též dříve zvaný jako Šindelářův mlýn).

¹⁵¹ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1962.

¹⁵² *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹⁵³ *OÚ Chmelná*, Kronika obce Chmelná, zápis z roku 1965.

¹⁵⁴ https://www.czso.cz/documents/11240/137926177/obyv_obce_20.pdf/7c63ef90-cac5-408b-889a-d08ee83d818c?version=1.1 (podle stavu k 11. 3. 2021).

3.1.1. Mlýn Valcha

Mlýn Valcha leží asi 10 minut pěší chůze od obce Borovnice. V současnosti není v provozu ani mlýn ani pila, neboť původní majitelé už tuto činnost nemohli dále provozovat. Součástí areálu je rekreační rybník Valcha, ke kterému patří také kemp.

Mlýn zakoupil v roce 1923 František Růžek se svou manželkou Antonií, v té době působící jako mlynáři v nedalekém Pravoníně. Mezi Růžkovými a původními majiteli Řejhovými byla uzavřena tržová smlouva, která zaručovala předání všeho majetku ve mlýně i ve statku, a to včetně všeho živého i mrtvého inventáře (krávy, prasata, mlátička...). Řejhovi mohli ještě nějakou dobu pobývat ve výminku, dokud si nenašli vlastní bydlení.¹⁵⁵ Na přelomu roku 1924 tedy na statku bydlely dvě rodiny.

František Růžek byl mlynářem a majitelem mlýna až do roku 1937, kdy po něm převzal stavení s mlýnem, pilou a rybníkem jeho syn Josef Růžek s manželkou Marií Růžkovou. Josef Růžek se narodil v Pravoníně 15. října 1909. Založil si mlynářskou živnost, následně pak také živnost pilařskou.¹⁵⁶ V Borovnici i okolních obcích měl pověst dobrého a pracovitého člověka, čemuž napomáhala i jeho činnost během válečných let, kdy mlel v noci tajně obilí, aby pomohl potřebným, kteří neměli potravinové lístky.¹⁵⁷

Josef Růžek po svém otci zdědil vodní mlýn, jehož fungování bylo závislé na dostatečném množství vody. Poválečná léta byla velmi suchá, proto mlýn nemohl být plně v provozu.¹⁵⁸ Ve stejné situaci se nacházely všechny okolní mlýny, což způsobilo velký problém v zásobování. Během žní nebylo možné sklizené obilí semlít. Proto se Josef Růžek rozhodl mlýn modernizovat a vystavět zde turbíny, aby se v případě nedostatku vody mohlo částečně mlít na elektrický pohon. Tato přestavba proběhla v roce 1950 a jednalo se o významnou investici.

Všechny své úspory investoval Růžek na sklonku čtyřicátých let do elektrifikace mlýna, proto pro něho bylo velkou ranou, když dne 27. července 1951 musel mlýn odevzdat.¹⁵⁹ Správa mlýna přešla pod KVP–Výkupnu Vlašim. Byla uzavřena předběžná dohoda o převzetí Mlýna v Borovnici, ve které se majitel zavazoval k předání mlýna i se všemi právy. Byl udělán soupis majetku a popis budov. Smlouva též stanovovala, že bude později uzavřena ještě smlouva

¹⁵⁵ *Soukromý archiv Jiřiny Dvořákové*, listina o smlouvě tržové mezi Řejhovými a Růžkovými, Dolní Kralovice 1923.

¹⁵⁶ Tamtéž, živnostenský list Josefa Růžka, 15. 9. 1939.

¹⁵⁷ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou, obyvatelkou znárodněného mlýna, Borovnice 3. 2. 2021.

¹⁵⁸ *OÚ Borovnice*, Kronika obce Borovnice, zápis z roku 1947.

¹⁵⁹ *Soukromý archiv Jiřiny Dvořákové*, předběžná dohoda o převzetí mlýna KVP Vlašim z 27. 7. 1951.

trvalá. Než však bude uzavřena, měl být Růžkovi vyplácen nájem z mlýna 5000 Kčs na čtvrtletí. Do doby vyhotovení řádné smlouvy bylo povinností Josefa a Marie Růžkových starat se o údržbu mlýna, veškeré investice a pojištění.¹⁶⁰

Rodina Růžkova měla být na podzim roku 1951 z Valchy vystěhována. V té době ve mlýně žil Josef s ženou Marií a dětmi Josefem (5 let) a Jiřinou (2,5 roku). K vystěhování však nakonec nedošlo, neboť mu předcházela rodinná tragická událost.

Mlynář Růžek se nemohl se zabráním mlýna vyrovnat a jeho psychika se zhoršovala. Na své útlé dětství vzpomíná jeho dcera Jiřina: „*Chodil jako tělo bez duše a byl z celé situace hodně nešťastný, pravděpodobně se tam někde omylem připlétl.*“¹⁶¹ Při nahazování řemene ve mlýně Josefa Růžka řemen zachytil a zabil ho. „*Pamatuji si, že se něco stalo, byl doma zmatek. Tatínek kvůli své tuberkulóze spal nahoře v patře, my jsme s bratrem a matkou spali dole. Nikdo mi nechtěl říct, co se stalo, jen byl hrozný zmatek. Chvíli mě nehlídali a já jsem utekla nahoru do tatínkova pokoje. On tam ležel celý v černém a u pusy měl krev,*“ popisuje událost z 10. září 1951 tehdy dvouletá Jiřina.¹⁶²

Bezpečnostní složky šířily fámu o možné sebevraždě, neboť se obávali manifestace a nechtěli povolit katolický pohřeb. Pravděpodobně šlo spíše o nešťastnou náhodu. Nakonec pohřeb proběhl v borovnickém kostele a stal se místní manifestací proti komunismu. Na pohřeb oblíbeného mlynáře se sjeli lidé z okolí a dodnes nebyl v kostele větší pohřeb než Josefa Růžka.¹⁶³

Po smrti Josefa Růžka mohl zbytek rodiny ve mlýně zůstat a byl zrušen příkaz k vystěhování do pohraničí. V domě jim byly vyčleněny místnosti, kde mohli Růžkovi bydlet. Zbytek domu, mlýn i pila byly pod správou státu. Pole a zemědělské stoje byly ponechány Marii Růžkové, která dále soukromě hospodařila.¹⁶⁴

Do mlýna byl dosazen nový mlynář Valenta i se svou rodinou. Pocházel z Oltova mlýna u Bílkovic, do Borovnice přišel na počátku roku 1952.¹⁶⁵ Mlýn Valcha byl pod správou KVP Vlašim, u kterého byl Valenta zaměstnán. S Valentou ve mlýně pracovali také mladí mlynáři, které vyučil ještě Josef Růžek.¹⁶⁶ Valenta měl na starost nejen mlýn, ale také pilu, kde si u něj

¹⁶⁰ Tamtéž

¹⁶¹ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021.

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ *OÚ Borovnice*, Kronika obce Borovnice, zápis z roku 1951.

¹⁶⁴ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021.

¹⁶⁵ Tamtéž, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹⁶⁶ Tamtéž, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021.

nechávali řezat drobné státní podniky. Jednotlivci si dřevo na pilu nevozili, neboť lesy se staly součástí družstevního majetku, a nikdo v nich tedy nemohl dále hospodařit. Družstevníci často „kradli ze svého lesa“, proto nemohli dřevo na pilu dovézt a zpracovávali si ho doma ručně.¹⁶⁷

V roce 1960 bylo Okresním národním výborem v Benešově vydáno usnesení, že mlýn (do té doby ve smlouvě o pronájmu z roku 1951) připadne Kladenským mlýnům a pekárnám, čímž došlo k úplnému znárodnění. Rybník připadl do spoluvlastnictví Státního rybářství v Benešově u Prahy.¹⁶⁸ Následné úplné vyvlastnění nastalo v roce 1962, kdy přešlo vlastnictví na státní rybářství v Hostivaři. Tím se změnily i podmínky placení pojištění, investic a údržby, které do té doby spadaly mezi povinnosti rodiny Růžkových.¹⁶⁹

Po vstupu Marie Růžkové do JZD připadly její nemovitosti, a tedy i část stavení Valchy družstvu. Postupem času vedlo právě výše zmíněné pojištění k majetkovým sporům mezi JZD Borovnice a Pekárnami a těstárnami Kladno. JZD platilo pojistku i za část mlýna, kterou spravovaly Pekárny a těstárny Kladno.¹⁷⁰ Nakonec tedy přešlo vlastnictví mlýna i pily na družstvo.¹⁷¹ V roce 1966 družstvo znovu otevřelo pilu, která byla po nějaký čas zavřená.¹⁷² Mlynářem a pilařem byl stále Valenta.

Po revoluci 1989 a změně politického režimu požádala Marie Růžková o navrácení majetku. Byl jí navrácen v poměrně dobrém stavu, neboť mlýn byl po celou dobu v provozu a obýván, tudíž nedošlo ke zchátrání jako například u sousedního Panského mlýna. Problém byl s restitucí rybníka, který se podařilo získat zpět až v roce 1993. Dva měsíce po navrácení přišlo nařízení o odbahnění rybníka.¹⁷³ Tuto obrovskou investici museli „noví“ majitelé provést neprodleně a za přísných podmínek. Paradoxem je, že největší investice a přestavby na Valše byly provedeny v roce 1950, tedy před znárodněním a pak po navrácení majitelům v roce 1994.

3.1.2. Panský mlýn

Panský mlýn byl postaven rodem Trčků z Lípy, o čemž svědčí zápisy z roku 1534. Po konfiskaci majetku Trčků z Lípy přešlo vlastnictví mlýna pod křivsoudovské panství, stejně jako ostatní majetky Trčků v Borovnici.¹⁷⁴ Ve dvacátém století obývala mlýn rodina Šindelářova až do roku 1952. V současné době bychom původní stavbu nazývanou Panský

¹⁶⁷ Tamtéž, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹⁶⁸ *Soukromý archiv Jiřiny Dvořákové*, dopis Finančního odboru Rady ONV Benešov Marii Růžkové z 6. 9. 1960.

¹⁶⁹ Tamtéž, usnesení Okresního soudu v Benešově ze dne 16. 1. 1962.

¹⁷⁰ Tamtéž, pojišťovací smlouvy nemovitostí

¹⁷¹ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021.

¹⁷² *OÚ Borovnice*, Kronika obce Borovnice, zápis z roku 1966.

¹⁷³ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021.

¹⁷⁴ Vlasák, Norbert Antonín: *Okres Dolno-Kralovický*, s. 65.

mlýn u Borovnice nenašli, neboť vystěhování původního majitele a postupné chátrání po dobu čtyřiceti let ve státní správě vedlo k úplnému zániku mlýna.

Mlýn přešel do rukou MNV Borovnice v roce 1952, kdy byl tehdejší majitel Karel Šindelář odsouzen za „zanedbávání svých dodávkových povinností“. Jednalo se o vykonstruovaný politický proces, neboť Šindelářovi byly stanoveny hospodářským plánem příliš vysoké dodávky, což mělo směřovat k jeho likvidaci. V době jeho vystěhování již začínali do obce jezdit agitátoři z ONV, kteří se snažili přimět lidi ke vstupu do družstva. Jednou z přesvědčovacích taktik, užívaných po celé republice, byla exemplární potrestání významnějších zemědělců. Proto i v Borovnici bylo vybráno několik sedláků, kteří byli označeni za „kulaky“, přestože jejich majetek nedosahoval ani 15 ha.¹⁷⁵ Bylo využito především jejich postavení v obci a jejich vliv na ostatní hospodáře. Vybraným „kulakům“ byly následně zvyšovány předpisy na plnění dodávek, což pak vytvářelo pro ONV právní prostor pro jejich perzekuci.

Případ Karla Šindeláře svědčí i o lidské necitlivosti a závisti, neboť se jednalo o člověka, který byl dlouhou dobu starostou Borovnice, pod jehož vedením se obci dařilo.¹⁷⁶ Nakonec byl Šindelář odsouzen za „špatné nakládání s osevní plochou, úmyslné zanedbání rolnických povinností a za nesplněné počty předepsaného počtu dobytka a drůbeže“.¹⁷⁷ Jako trest mu byla udělena pokuta 100 000 Kčs, kterou nemohl zaplatit, proto byl trest změněn na nepodmíněné odnětí svobody na 3 měsíce.¹⁷⁸ Součástí rozsudku byl také trvalý zákaz pobývat v obci Borovnice. Tak byla rodina Šindelářova vystěhována do pohraničí.¹⁷⁹

Pole po Šindelářových připadla družstvu, a to je nadále obhospodařovalo. Mlýn zůstal bez mlynáře a už se v něm nikdy nemlelo. Postupně se zde střídali různí obyvatelé, dosazení MNV Borovnice. Mlýn chátral, neboť obec nikomu neudělila povinnost budovu udržovat a noví majitelé se o mlýn nestarali. Budova zůstala opuštěna a obyvatelé sousedních Otročic si původní mlýn rozebrali jako stavební materiál na nové domy, čímž došlo k úplnému zániku.¹⁸⁰

¹⁷⁵ OÚ Borovnice, Kronika obce Borovnice, zápis z roku 1951, též *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021.

¹⁷⁶ OÚ Borovnice, Kronika obce Borovnice, zápis z roku 1951.

¹⁷⁷ Tamtéž, opis rozhodnutí Lidového soudu ve Vlašimi 30. 8. 1952.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Tamtéž, zápis z roku 1951, též *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021.

¹⁸⁰ OÚ Borovnice, Kronika obce Borovnice, zápis z roku 1951, též *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021.

U mlýna byl rybník, který zanikl v důsledku protržení hráze při povodních v roce 1963.¹⁸¹ JZD Čechtice, kterému nemovitosti patřily, se snažilo o jeho obnovu v roce 1989 a též o znovu zprovoznění pily. Obnova rybníka proběhla, pilu družstvo dokončit nestihlo, neboť rybník byl navrácen v restitucích potomkům Karla Šindeláře. Dnes je na místě vystavěn nový domek, který slouží k rekreaci. Z původní zástavby zbyl jen obrys katru, který zde zůstal téměř nedotčen od vystěhování Šindelářových v roce 1951.¹⁸²

3.2. Akce „K“ v Kuňovicích

Kuňovice jsou malou obcí ležící přibližně 1 km severovýchodně od Chmelné u silnice druhé třídy mezi Vlašimí a Čechtici. Svůj význam měla obec v minulosti především díky hostinci, který se na cestě nacházel. První zmínku o obci nalezneme z roku 1547, kdy ji vlastnil Jindřich Opršal z Jetřichovic, který ji koupil od Trčků z Lípy.¹⁸³ Na tomto základě se obecní zastupitelstvo v roce 2013 usneslo, že si nechají vyhotovit obecní vlajku a znak. Nový obecní znak na sobě nese třikrát dělené orlí křídlo, což je inspirováno erbem právě Jindřicha Opršala z Jetřichovic. Název obce je na erbu znázorněn polovinou červeného koně, který vykračuje po stříbrném poli.¹⁸⁴

V padesátých letech probíhala v Kuňovicích, stejně jako v okolních obcích násilná kolektivizace. Ve srovnání se sousední Chmelnou, kde nebyl žádný větší exemplární proces ani případy silné perzekuce, postihl kuňovické sedláky krutější osud. Příklad konkrétní rodiny Šeredových, která byla označena za kulaky, je ukázkou toho, jak tlak na socializaci vesnice a propaganda působily na lidské osudy i na sousedské vztahy v obci.

Antonín Šereda (nar. 1909) a jeho žena Pavla Šeredová (nar. 1914), hospodařili v Kuňovicích na statku od roku 1935. Počátkem padesátých let se stali jednou z obětí akce „K“. Hospodařili na usedlosti č. p. 1, která čítala 48 ha půdy. Různé úřední dokumenty uvádí odlišné rozměry půdy, což je dáno postupným „odkulačováním“, tedy přerozdělováním půdy kulaků menším a středním zemědělcům podle více zmíněného nařízení vlády č. 50/1955 Sb. (o opatřeních k zajištění zemědělské výroby).¹⁸⁵ Majetek zdědil Antonín Šereda po svém otci, sňatkem s Pavlou Jankovskou (též z Kuňovic) získal ještě dalších 6 ha a celková výměra půdy

¹⁸¹ Tamtéž, zápis z roku 1963.

¹⁸² Tamtéž, zápis z roku 1951, též *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021.

¹⁸³ Křečková, Martina: Kuňovice mají nový znak obce i vlastní vlajku. In: *Benešovský deník*, 27. 2. 2012.

¹⁸⁴ <http://www.obeckunovice.cz> (podle stavu ke dni 2. 4. 2021).

¹⁸⁵ ABS, f. Vyšetřovací spisy – Plzeň (dále PL-V), vyšetřovací spis a. č. V-1885 PL, osobní svazek Antonína Šeredy, zpráva o pověsti z 25. 3. 1959.

pak činila přes 50 ha.¹⁸⁶ Manželé Šeredovi proto část svých polí odprodali. Rodina se věnovala především chovu plemenných býků a drůbeže.¹⁸⁷ Šereda byl člověk, který se nebránil pokroku a pořizoval si nejmodernější zemědělské stroje, které mu ulehčovaly práci na polích. Hlavním zdrojem příjmu pro rodinu byl na počátku padesátých let velkochov drůbeže. Při „odkulačování“ a zabavování nemovitostí si Šeredovi nechali louky, neboť z nich měli dostatek píce pro živočišnou výrobu. Ačkoliv v roce 1952 oficiálně hospodařila rodina jen na 12 ha půdy, stále byla finančně dobře situovaná, neboť se přeorientovala právě na živočišnou výrobu, především na chov drůbeže.¹⁸⁸ Výnosní byli především chovní kohouti, kteří se prodávali na chovatelských aukcích v Praze.¹⁸⁹ Součástí hospodářství byla také líheň na kuřata. Vzhledem k tomu, že se jednalo o jedinou umělou líheň v okolí, prosperovala velice dobře.¹⁹⁰

První výraznější kroky persekuce Šeredových se začaly projevovat na počátku padesátých let. Nejčastěji se jednalo o zábor zemědělských strojů ve prospěch STS v Čechtích, neboť podle úředního rozhodnutí nebyly zemědělské stroje u Šeredů dostatečně využity.¹⁹¹ Oficiálně se jednalo o výkup, avšak finanční náhrada nebyla nikdy vyplacena. Další způsob, jak znemožnit rozvoj soukromého hospodaření, byl zákaz výstavby nových chlévů. Na podzim 1950 byl Antonín Šereda odvezen přímo z pole důstojníky StB do Vlašimi na stanici.¹⁹² Zde mu byla nabídnuta spolupráce s StB, kterou zřejmě pod nátlakem podepsal.¹⁹³ Měl za úkol společně s dalšími devíti spolupracovníky StB vytvářet protistátní činnost, tedy působit jako provokatér.¹⁹⁴ Těsně po podepsání spolupráce s StB a před zahájením činnosti pro StB byl Antonín Šereda potrkán býkem a začaly se u něho projevovat depresivní stavy, které se stále horšily.¹⁹⁵ Pravděpodobně se nejednalo o skutečnou duševní chorobu, neboť ošetřujícím lékařem byl Šeredův blízký přítel. Duševní choroba byla tedy záminka pro odebrání svéprávnosti a uvolnění Šeredy ze spolupráce s StB. To potvrzují i posudky StB, které rovněž uvádějí, že se jednalo o simulaci, stejně tak vypovídal i Šeredův syn Antonín.¹⁹⁶ Do týdne po

¹⁸⁶ Tamtéž, výsledek prošetření Antonína Šeredy z 6. 11. 1960.

¹⁸⁷ Tamtéž, zpráva o pověsti z 25. 3. 1959.

¹⁸⁸ ABS, f. Historický fond (dále jen MV-H), spis a. č. H-731, osobní svazek Pavly Šeredové, zpráva o pověsti.

¹⁸⁹ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

¹⁹⁰ Tamtéž, rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019.

¹⁹¹ Tamtéž, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ ABS, f. PL-V, vyšetřovací spis a. č. V-1885 PL, osobní svazek Antonína Šeredy, zpráva o pověsti – VB Pravonín, též tamtéž, dodatek k prošetření – Antonín Šereda, 7. 11. 1960.

¹⁹⁴ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

¹⁹⁵ ABS, f. PL-V, vyšetřovací spis a. č. V-1885 PL, osobní svazek Antonína Šeredy, psychiatrické vyšetření a posudek, Rokycany 27. 3. 1959.

¹⁹⁶ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021, též ABS, Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V), arch č. V-1885 PL. Psychiatrické vyšetření a posudek, Rokycany 27. 3. 1959, též *Soukromý archiv Jany Krupičkové*, hodnocení osobního svazku č. 12384 z 15. 9. 1952.

potrkání byl shledán duševně nemocným, prohlášen za nesvéprávného a odeslán na léčení do psychiatrické léčebny v Havlíčkově Brodě. Zde mu byla prováděna léčba elektrošoky a insulinem.¹⁹⁷ Z rozhodnutí okresního soudu ve Vlašimi byl Antonín Šereda zbaven 1. srpna 1951 svéprávnosti.¹⁹⁸ Majetek byl podle zákona rozdělen na dvě poloviny, jedna patřila Pavle Šeredové, druhá jejím čtyřem potomkům.¹⁹⁹

V listopadu roku 1952 byly vykoupeny bez náhrady veškeré slepice z velkochovu. Díky známostem, které rodina měla, se většinou dozvěděla o nárazových výkupu předem, proto se jim často povedlo část úrody nebo zvířat převést. Stejně tak tomu bylo u tohoto výkupu slepic, kdy večer dostala Šeredová upozornění od známého, že k nim jede ráno pro slepice. Část drůbeže se jí podařilo převést k příbuzným.²⁰⁰ Malý počet uschovaných slepic nestačil ke splnění povinných dodávek předepsaných pro následující rok 1953. Vedle vajec se k nesplněným dodávkám v roce 1953 přidala také řepka, mléko, lněné semeno a sláma. Nesplněné dodávky vedly k obžalování z trestného činu *Ohrožení jednotného hospodářského plánu*.²⁰¹

Od 24. července 1952 byl veden osobní svazek Pavly Šeredové na StB ve Vlašimi. Operační plán vypracovaný k likvidaci Pavly Šeredové svědčí o cílené a promyšlené perzekuci této osoby. Důstojník StB Antonín Dvořák hodnotil osobu Pavly Šeredové takto: *„Jmenovaná převzala celé hospodářství o výměře 12 ha po zbavení svéprávnosti Šeredy do svých rukou, jako právoplatná majitelka. Pochází rovněž z velkého hospodářství, a proto řízení hospodářství v celku nedělá jí potíží. Po specializování se na živočišnou výrobu, tj. chov dobytka a drobné hospodářské drůbeže, prodává různé tyto produkty na černo, a tím se stává trestnou podle §85 pro záměrné poškozování plánu v živočišné výrobě. Dále odprodává máslo, vajíčka a různé jiné produkty neoprávněně osobám k jejich spotřebě. Podporuje ženy odsouzených osob pro protistátní činnost, zatímco soudruhům a dobrým jiným veřejným pracovníkům nadává do lumpů a jiných jmen. Je zásadně zaměřena proti dnešnímu zřízení a prohlašuje, že veřejnému zásobovacímu sektoru nasere. V poslední době po agenturních zprávách ochudila socialistický sektor o 8 malých selat, které prodala bez pasu různým osobám na okrese. Dále prodává různé obilí, jako pšenici a podobně pro krmení drobné hospodářské drůbeže. Takovýmto počínáním*

¹⁹⁷ ABS, f. PL-V, vyšetřovací spis a. č. V-1885 PL, osobní svazek Antonína Šeredy, psychiatrické vyšetření a posudek, Rokycany 27. 3. 1959.

¹⁹⁸ Tamtéž, opis rozhodnutí Lihového soudu ve Vlašimi ve věci zrušení zbavení svéprávnosti Antonína Šeredy z 13. 5. 1959.

¹⁹⁹ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ ABS, f. MV-H, spis a. č. H-731, osobní svazek Pavly Šeredové, hlášení o trestném činu známého pachatele.

poškozuje hospodářský plán a narušuje plynulé dodávky našim pracujícím ve městech, na dolech a hutích. Z výše uvedeného operativního plánu vyplývá, že takovéto chování vesnických boháčů neupevní socialistický sektor ani jeho rozvíjení, a proto je nutno ji jako poslední kapitalistickou sílu likvidovat.“²⁰² Osobní operativní svazek Pavly Šeredové byl veden až do dubna 1953, kdy na ni bylo podáno trestní oznámení na VB Vlašim.²⁰³

Mimo dalších svědků byl Okresním oddělením Veřejné bezpečnosti ve Vlašimi 31. října 1952 vyslýchán také tehdejší předseda MNV Kuňovice. Uvedl, že Pavla Šeredová pro rok 1953 jistě splní všechny dodávky kromě mléka, neboť musela utratit jednu dojnici kvůli tuberkulóze. Nedodání předepsaných kontingentů z minulých let předseda omlouval faktem, že byly vypsány příliš vysoké dodávky pro tuto usedlost. Zároveň soudil, že Pavla Šeredová i její děti mají kladný vztah v socialistickém zřízení, neboť se snaží vzorně plnit všechny předepsané dodávky.²⁰⁴

Vzhledem k napjaté situaci a neustávající perzekuci si začala rodina uvědomovat hrozbu možného vystěhování. V létě 1952 byla vystěhována příbuzná rodina Šeredů z nedalekých Chrastovic, a to během necelé hodiny. Jejich zbylý majetek, který nestihli zabalit nebo se jim nevešel do přiděleného stěhovacího auta, jim byl později rozkraden místními.²⁰⁵ Proto začali Šeredovi z Kuňovic rozprodávat svůj majetek po okolí.²⁰⁶

Následující rok 1953 byla Pavla Šeredová předvolána před soud nejen pro nesplnění povinných dodávek, ale byla především obžalována ze záměrného poškozování jednotného hospodářského plánu. Součástí vyšetřovacího spisu jsou zprávy svědků z předchozího roku 1952 spolupracujících s StB a nasazených jako špehové k Šeredům. Jednalo se například o údajného krejčího, krycím jménem „Strejda“, které šil dcerám Šeredy šaty a při tom poslouchal a donášel na ně.²⁰⁷ Dále se na statku často objevoval „houbař“, který sledoval na zastávce, kdo Šeredovy navštěvuje a co si od nich odváží. Tento člověk často s něčím na statku vypomohl a dostal za to oběd.²⁰⁸

²⁰² *Soukromý archiv Jany Krupičkové*, hodnocení osobního svazku č. 12384 z 15. 9. 1952.

²⁰³ ABS, f. MV-H, spis a. č. H-731, osobní svazek Pavly Šeredové, žádost okresního oddělení StB Vlašim z 12. 9. 1954.

²⁰⁴ Tamtéž, f. PL-V, vyšetřovací spis a. č. V-1885 PL, osobní svazek Antonína Šeredy, protokol o výsledku Františka Kletečky z 31. 10. 1952.

²⁰⁵ ABS, f. MV-H, spis a. č. H-731, osobní svazek Pavly Šeredové, list A č. 9, též *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

²⁰⁶ Tamtéž, list A č. 9.

²⁰⁷ Tamtéž

²⁰⁸ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

Lidový soud ve Vlašimi shledal 30. dubna 1953 Pavlou Šeredovou, v té době majitelku usedlosti č. p. 1 v Kuňovicích, vinnou. Důvodem soudního rozhodnutí bylo neplnění předepsaných dodávek v letech 1951 až 1953. Údajně nesplnila Šeredová dodávky žita, mléka a vajec z nedbalosti a špatného hospodaření, čímž měla záměrně ztěžovat provoz KVP Vlašim. Rozsudkem byla Pavla Šeredová odsouzena nepodmíněně na 5 měsíců odnětí svobody a vedlejšímu trestu propadnutí veškerého majetku.²⁰⁹

Ačkoliv oficiálně v roce 1953 činil majetek Pavly Šeredové pouze polovinu z 23 ha, neboť kvůli nesvéprávnosti jejího manžela byla druhá polovina převedena na jejich potomky, byla státním aparátem po soudním rozhodnutí zkonfiskována celá usedlost.²¹⁰ Po konfiskaci majetku se rodina přestěhovala na statek v západních Čechách do Pňovan u Stříbra.²¹¹ Jednalo se o vesnickou usedlost, které patřila sudetským Němcům a po roce 1945 zůstala opuštěná a značně zdevastovaná.²¹² V roce 1953 tam fungoval ČSSS, který se specializoval na lesní práce a chov drůbeže. V následujících letech se Šeredovi přesunuli na státní statek do Kařeze, okr. Rokycany, kde byli zaměstnáni jako krmička a traktorista.

Antonín Šereda byl sledován StB od konce čtyřicátých let, a i po celou dobu vystěhování z Kuňovic. Sledování StB skončilo odsouzením na 3 roky odnětí svobody nepodmíněně.²¹³ Celá akce byla vedena pod krycím jménem „Tchoř“.²¹⁴ Ve vyšetřovacím spise je věnována rovněž pozornost Šeredovým působením během první republiky. Účastnil se tzv. selských jízd na Podblanicku. Rovněž byl členem lidové strany. Po válce byl zapsán na kandidátní listinu při volbách do Národního shromáždění v roce 1946.

Vzhledem k trvajícím nesvéprávnému stavu Antonína Šeredy nemohl být zatčen a trestán, proto Okresní soud v Rokycanech rozhodl na základě psychiatrického vyšetření z března 1959 o navrácení svéprávnosti Antonínu Šeredovi na základně nejvíce se známek psychiatrického onemocnění.²¹⁵ Zatčení Antonína Šeredy proběhlo na podzim 1960 a pro obavy z ovlivňování svědků byla na něho uvalena vazba.²¹⁶ Během vazby v Plzni na Borech byl Šereda každý den vyslýchán. V prvních dnech všechny trestné činy popíral, v průběhu dní se

²⁰⁹ *Soukromý archiv Jany Krupičkové*, opis rozhodnutí lidového soudu ve Vlašimi ze dne 4. 5. 1953, 28. 3. 1968.

²¹⁰ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

²¹¹ *ABS*, f. PL-V, vyšetřovací spis a. č. V-1885 PL, osobní svazek Antonína Šeredy, návrh konečného opatření z 8. 1. 1961.

²¹² *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

²¹³ *ABS*, f. PL-V, vyšetřovací spis a. č. V-1885 PL, osobní svazek Antonína Šeredy, Rozsudek jménem republiky ze srpna 1961.

²¹⁴ Tamtéž, zpráva o pověsti z 25. 3. 1959.

²¹⁵ Tamtéž, psychiatrické vyšetření a posudek 25. 3. 1959.

²¹⁶ Tamtéž, Krajská prokuratura MV 6. 12. 1960.

postupně doznával ke všemu, co na něho vypověděli svědci. Nejprve Šereda spoléhal na nedostatek svědků k jeho případu, později proti němu začali vypovídat sousedé a kolegové a vyvstávala nová obvinění. Během let působení v Kařezi se podle svědků a obžaloby dopustil několika přestupků proti ČSSS a socialistickému řízení. Nejvíce byly zdůrazňovány zničená kola u valníku a především kritika tehdejšího hospodaření. Šereda si často stěžoval svým nadřízeným na neefektivnost družstevního hospodaření a kombajnové sklizně. Vzpomínal na své soukromé hospodaření, říkal, že se mu žilo lépe a tvrdil, že současný režim „brzy praskne“.²¹⁷ Šereda poslouchal zahraniční rozhlas, především *Svobodnou Evropu* a *Hlas Ameriky*. Vysílání pouštěl velmi nahlas, aby bylo slyšet i do sousedních bytů, zprávy pak také šířil mezi své kolegy.²¹⁸ Postupně se ke všemu doznal, neboť doufal, že po skončení vyšetřování bude propuštěn. Výslechy pro něho byly nesnesitelné, jak uvedl svému spoluvězni „Frantovi“.²¹⁹

Úřední spisy často vinily Šeredu ze špatného zacházení se zaměstnanci ve svém soukromém hospodaření. Na konci čtyřicátých let zaměstnával kočího, čeledína, dvě děvečky a místní bezzemky. Údajně na ně řval, fackoval je, špatně je platil a na zimu je propouštěl.²²⁰ Vzpomínky místních pamětníků žádné takové zacházení nezmínily, rovněž pak ani předseda MNV a další svědci, vyslýchání k případu Pavly Šeredové v roce 1952, takového chování neuvěděli. Jednalo se o nástroj propagandy, který byl proti rodině Šeredových využit na konci padesátých let, kdy dále pokračoval proces jejich likvidace.

Rozsudek nad obžalovaným Antonínem Šeredou byl vynesena 21. února 1961. Obžalovaný byl shledán vinným ve věci podvracení republiky podle paragrafu 79a, odstavce I., trestního zákoníku, neboť „rozšiřoval nepravdivé informace ze zahraničního vysílání, předvídal zvrát socialistického zřízení u nás a tvrdil, že bude mít vlastní soukromý statek, tedy z nepřátelství k lidově demokratickému řádu prováděl podvratnou činnost proti lidově demokratickému státnímu zřízení a proti vymoženostem pracujícího lidu, dosaženým při výstavbě socialismu.“²²¹ Antonín Šereda byl odsouzen na 3 roky odnětí svobody nepodmíněně, dále mu byly uděleny vedlejší tresty, a to propadnutí veškerého jmění ve prospěch státu, ztrátu

²¹⁷ Tamtéž, protokol o výslechu svědků.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž, výslech spoluvězně. 7. 12. 1960.

²²⁰ Tamtéž, výsledek prošetření – Antonín Šereda, 6. 11. 1960.

²²¹ Tamtéž, Rozsudek jménem republiky z 21. 2. 1961.

občanských práv po dobu pěti let po odpykání trestu odnětí svobody a zákaz vykonávat funkce na odpovědných místech po dobu deseti let.²²²

Svůj trest si Šereda odpykával ve věznici v Leopoldově. Jednalo se o obávanou věznici, neboť zde panovaly kruté podmínky a byli zde vězněni především političtí vězni. Podle slov syna Antonína doby ve vězení Šereda nikdy nelitoval, neboť zde získal dobré vzdělání od svých spoluvězňů.²²³ Z vězení byl Šereda propuštěn 9. 5. 1962 o 1 rok, 7 měsíců a 21 dní dříve díky amnestii prezidenta republiky. Tato amnestie se vztahovala na politické vězně, ti byli sice propuštěni, ale byla jim udělena podmíněná odnětí svobody na deset let.²²⁴ Šereda se navrátil do Kařeze, kde v té době bydlela jeho rodina.

Vztah k rodným Kuňovicím rodina nikdy nezpřetrhala, neboť během padesátých let navštěvoval Šereda Kuňovice pravidelně. Udržoval dobré vztahy s místními hospodáři, kteří mu často pomáhali plnit dodávky. Vlastnil osobní automobil, ve kterém převážel brambory či obilí, které získal jako přebytky od přátel z Kuňovic, do Kařeze.²²⁵ Na konci šedesátých let zemřela matka Pavly Šeredové a do jejího domu se vrátil Antonín Šereda mladší (nar. 1939) se svou ženou. Pavla se svým manželem se vrátili do Kuňovic po roce 1971, kdy byla část nemovitosti č. p. 1 navracena Pavle Šeredové.²²⁶ Jednalo se pouze o polovinu konfiskovanou z rozhodnutí Lidového soudu ve Vlašimi v roce 1953, druhá propadla státu v roce 1961, kdy byl odsouzen Antonín Šereda za podvracení republiky. Z konfiskovaného majetku byla navracena pouze polovina nemovitosti, kterou do té doby využívalo JZD Kuňovice. Jednalo se o 3 místnosti, které muselo JZD vyklidit, a též část dvora přenechat Šeredům. Dvůr byl rozpuštěn kolyčky a provázem, rodina směla užívat pouze svou polovinu. Za necelých 20 let stavení velmi zchátralo, neboť sloužilo jako skladiště JZD. Rekonstrukce trvala několik let, do té doby bydleli Šeredovi v nedalekém Křivsoudově.²²⁷

Zbylou část nemovitostí a pole, louky a lesy, které k usedlosti původně patřily (tedy asi 48 ha) získala rodina zpět až v restitucích po roce 1989. Navrácení nemovitostí nebylo tak sporné, jako tomu bylo u movitého majetku. Na restituci živého i mrtvého inventáře, který byl Šeredům zabaven nebo vykoupen v padesátých letech, nebyl stanoven správný legislativní

²²² Tamtéž.

²²³ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

²²⁴ K amnestii prezidenta republiky z 9. 5. 1962 podrobněji Slabotínský, Radek: Amnestie prezidenta republiky v letech 1960–1969. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, č. 18, 2020, s. 60–64.

²²⁵ *ABS*, f. PL-V, vyšetřovací spis a. č. V-1885 PL, osobní svazek Antonína Šeredy, výpověď obžalovaného z 25. 1. 1960.

²²⁶ *Soukromý archiv Jany Krupičkové*, dopis Ministerstva spravedlnosti ČSR Pavle Šeredové z 23. 2. 1971.

²²⁷ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

postup. Antonín Šereda psal družstvům v okolí, které byly nástupníky statků nebo traktorových stanic, které inventář zabavovaly, několik žádostí o navrácení. Zaslal též dotaz do regionálních novin *Jiskra Benešovska*, které nabízely právní poradenství pro předplatitele.²²⁸ Vyrovnaní probíhalo poměrně dlouhou dobu, neboť především nejbližší sousedé představovali velké překážky. Šeredovi od nich často slýchávali, že se nikdy neměli do Kuňovic vracet, nebo že si jejich majetek jen vypůjčili, aby ho neukradl někdo jiný.²²⁹ V současné době se rodina stále drží zemědělské tradice, neboť vnuk Antonína Šeredy pokračuje v soukromém hospodaření na usedlosti č. 1.

Případ Šeredových výrazně ovlivnil regionální vývoj socializace vesnice. Na příkladu konkrétního „kulaka“ chtěl tehdejší režim demonstrovat jeho záměrné poškozování všech pracujících. Vzhledem k popularitě Šeredových v širokém okolí však tato událost nastartovala spíše vlnu strachu a nesouhlasu se socialistickým zřízením. Po převzetí polí ČSSS Vlašim a ukázkou „vzorového“ hospodaření na polích „kulaka“, které většinou končilo neobdělávanými poli, se nevole místních socializovat vesnici ještě zvýšila. Jak už bylo zmíněno v předešlé kapitole, i okolní obce, především pak Chmelná, často používaly špatné hospodaření státního statku na polích v Kuňovicích jako argument proti založení JZD.²³⁰ Tento exemplární proces, jehož hlavním cílem bylo urychlení kolektivizace se paradoxně stal spíše její brzdou.

Závěr

Tato bakalářská práce charakterizuje kolektivizaci v Československu na dvou úrovních, a to celostátní a regionální. Kolektivizaci v Československu obecně je věnována první část práce, která vychází z odborné literatury k tématu. Touto problematikou se zabývá celá řada publikací, přičemž téma je nosné i pro nejmladší generaci historiků.²³¹

Český venkov prošel v posledním století řadou proměn. Výrazným zásahem státu do chodu zemědělství byla již první pozemková reforma, zahájená v roce 1919. Na ní navázala pozemková reforma po druhé světové válce, kterou již řídili představitelé KSČ. Právě zemědělský program, zahrnující i návrh pozemkové reformy a cílená silná kampaň přilákaly mnoho nových voličů KSČ z rolnických vrstev. Kolektivizace jako taková byla v plné míře spuštěna po vydání zákona o JZD na jaře 1949. Plány, jak kolektivizovat český venkov, nebyly

²²⁸ *Soukromý archiv Jany Krupičkové*, dopis Antonína Šeredy do redakce týdeníku *Jiskra* z 5. 4. 1992.

²²⁹ *Soukromý archiv autorky*, rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021.

²³⁰ *SOka Benešov*, f. ONV Vlašim, kart. 15, zápis ze schůze MVN Chmelná, 7. 1. 1957.

²³¹ Z nejmladší badatelské generace nejnověji Boštík, Pavel: *Venkov bez mezí. Kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*. Národní zemědělské muzeum, Praha 2020.

jednotné ani v nejužším stranickém vedení KSČ. Hlavní slovo v této problematice tedy převzal Klement Gottwald.²³² Kvůli nejasné koncepci družstevnictví nebylo počátkem kolektivizačních let v ČSR založeno tolik JZD, kolik vládní aparát předpokládal. Součástí kolektivizační kampaně byla akce „K“, která proběhla formou „tvrdého“ státního zásahu do československého venkova. V této otázce je opět patrná nejednota ÚV KSČ, neboť nebylo předně stanoveno, kdo je „kulak“ a jaký je význam tohoto slova.²³³ Proto postup této akce nebyl jednotný a jednotlivé „kulaky“ stihli odlišné osudy. Příkladem je rodina Šeredových, kterou počátkem padesátých let akce „K“ postihla, avšak nedošlo k tak vysokým trestům jako v jiných „kulackých“ procesech.

Výzkum obce Chmelná přinesl nové poznatky a prokázal určitou specifičnost obce. Ačkoliv zde neproběhl žádný „kulacký“ proces ani případy silné politické persekuce, má Chmelná své místo nejen v regionální historii. Díky soudržnosti občanů se povedlo zachovat soukromé hospodářství až do posledního roku závěrečné etapy socializace českého venkova. Podobné politické názory, a tedy i možnost jednotného postupu v odporu proti státnímu nátlaku, pravděpodobně vychází z malých sociálních rozdílů mezi chmelenskými obyvateli, neboť se zde nenacházel ani velkostatkář ani bezzemek a rozlohy půdy jednotlivých stavení byly podobné. Důležitým faktorem při tomto kolektivizačním vzdoru bylo nulové zastoupení občanů v KSČ. V porovnání s ostatními vesnicemi, kde jako agitátoři působili místní komunisté, byla ve Chmelné výrazná loajalita k soukromému vlastnictví. Právě tato kolektivní soudržnost se projevila i na podzim 1959, kdy pod hrozbu vystěhování podepsali všichni rolníci až na výjimku téměř naráz přihlášku do JZD.

Ačkoliv ve Chmelné neproběhl „kulacký“ proces padesátých let, práce se tomuto tématu věnuje na příkladu sousední obce Kuňovice. Případ rodiny Šeredových výrazným způsobem ovlivnil nejen kolektivizaci v Kuňovicích, ale rovněž ve Chmelné a dalších obcích. To bylo dáno vyšší uzavřeností venkova než dnes a intenzivnějšími vztahy mezi jednotlivými obcemi. Ve Chmelné se persekuce proti jednotlivým rodinám začala objevovat až na začátku šedesátých let. Probíhala jiným způsobem, než v letech padesátých, nedocházelo k fyzické likvidaci jako u „kulackých“ procesů. Jednalo se především o JHR, těm byly zvyšovány povinné dodávky a udělovány finanční pokuty. V neposlední řadě šířil tisk pomluvy o JHR či odpůrcích družstva, příkladem uvedeným v práci je zesměšňující článek o Josefu Filipovi, který chtěl z JZD vystoupit.

²³² Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti*, s. 138.

²³³ Blažek, Petr – Jech, Karel – Kubálek Michal a kol.: *Akce „K“*, s 62.

Při výpovědích pamětníků se projevila určitá rozdílnost ve vnímání kolektivizace. Pro sociologický výzkum je výpověď pěti pamětníků příliš malý počet na vytvoření závěru. Z historického hlediska je důležité zachytit pohled jednotlivců pro doplnění celistvého obrazu minulosti. Následující závěry nevychází pouze z rozhovorů s pamětníky vedených pro účel bakalářské práce, ale rovněž z rozhovorů, které autorka vedla mimo výzkumné účely. Přími aktéři kolektivizace, kteří byli na straně perzekuovaných rolníků, vnímají socialistovou přestavbu zemědělství velmi negativně, neboť právě oni přišli o svůj majetek a zažili nejnáročnější roky po založení JZD a nastolování nových pořádků. Mladší generace (nar. 1940–1950) pohlíží na kolektivizaci s větším odstupem a pociťuje spíše křivdu spáchanou na svých rodičích. Generace pamětníků narozená po roce 1950 vyrůstala v kolektivizační éře a vlivem propagandy a socialistické výchovy ve školách vnímají kolektivizaci často jako pozitivní. Od dětství jim bylo společností vštěpováno, že se díky JZD nemusí tolik dřít na polích a své osobní vzpomínky na soukromé hospodaření nemají. Na těchto pohledech je patrné, jak socialistická propaganda působila na výchovu nových generací a otevírají se podněty pro další výzkum.

Na kolektivizační proměnu venkova lze nahlížet ze dvou úhlů pohledu. Buď z hlediska celostátního, kde je patrná především proměna výrobních procesů v zemědělství a proměna krajiny, nebo z pohledu individuálního, kde sledujeme přeměnu každodenního života českého zemědělce. Zemědělské velkovýroby, zemědělská družstva a konglomeráty jsou pozůstatky kolektivizace, která odstartovala zánik individuální zemědělské výroby a přetrhání vztahů vesnických obyvatel k půdě.

Pro dnešní mladé generace není problém kolektivizace velkým tématem. Křivdy z padesátých let se snažil nový režim po roce 1989 napravit a znárodněné věci navrátit. Společnost se během čtyřiceti let komunistického režimu posunula a díky vysoké intenzifikaci v zemědělství se snížil počet pracovníků v tomto odvětví přirozenou cestou. Velkým problémem, který je často diskutován, je ekologická otázka krajiny. Při melioracích se nevhledělo na důsledné kompenzace odvodněných polí, probíhala nadměrná orba a hnojení, což vede k neschopnosti krajiny zadržovat vodu a k degradaci půdy. V tomto případě znovu vyvstává otázka přetrhaných vztahů k půdě, neboť vlastníci polí je neobhospodařují a jejich nájemci nemají zájem investovat do zkvalitňování půdy.

Z hlediska zkoumání dopadů kolektivizace na krajinu nepřinesla práce příliš nových poznatků. To je dáno především náročností výzkumu této problematiky. Historiografickými metodami lze popsat pouze dopady a proměny krajiny v kulturním slova smyslu, tedy hlavně

změny v jejím využívání. K tomu odkazuje příloha č. 3, která demonstruje rozdíly mezi využitím krajiny (land use) v padesátých letech, tedy skutečným stavem katastru, a současností.

Kolektivizace je významná etapa českých dějin a je třeba na ni upozorňovat. Lze ji obecně charakterizovat, popsat principy celého procesu, avšak případové studie z různých regionů se mohou výrazně lišit. Například v přesídlených pohraničních oblastech měla kolektivizace odlišný vývoj než ve středočeském vnitrozemí. Na příkladu Chmelné lze ukázat, že kolektivizace neprobíhala všude dobrovolně a hladce. Aplikace obecných principů vládních nařízení přinesla v různých případech odlišné výsledky, což je patrné i z výsledků bádání v této práci zaměřené na Chmelnou a její nejbližší okolí.

Seznam pramenů a literatury

1. Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

- fond Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V), spis a. č. V-1885, osobní svazek Antonína Šeredy.
- fond Historický fond MV-H, spis a. č. H-731, osobní svazek Pavly Šeredové

Státní okresní archiv Benešov (SOkA Benešov)

- fond Místní národní výbor Chmelná (MNV Chmelná)
- fond Okresní národní výbor Vlašim (ONV Vlašim)
- fond Jednotné zemědělské družstvo Chmelná (JZD Chmelná)

Soukromý archiv autorky

- rozhovor s Marií Follerovou z 19. 4. 2019
- rozhovor s Jiřinou Dvořákovou z 3. 2. 2021
- rozhovor s Antonínem Šeredou z 5. 3. 2021
- rozhovor s Miladou Holejšovskou z 14. 3. 2021
- rozhovor s Ludmilou Javorskou 12. 2. 2021

Soukromý archiv Marie Follerové

- zápis o převzetí živého a mrtvého inventáře, osiv, krmiv a sadby z 11. 11. 1959
- Houdek, Stanislav: Družstevník Pepa aneb Lásky bez věna. In: *Jiskra Benešovská*. II. roč., 1961. (novinový výstřižek)

Soukromý archiv Jany Krupičkové

- hodnocení osobního svazku č. 12384 z 15. 9. 1952
- opis rozhodnutí lidového soudu ve Vlašimi ze dne 4. 5. 1953, 28. 3. 1968
- dopis Ministerstva spravedlnosti ČSR Pavle Šeredové z 23. 2. 1971
- dopis Antonína Šeredy do redakce týdeníku *Jiskra* z 5. 4. 1992

Soukromý archiv Milady Holejšovské

- nevydaný rukopis Kroniky rodu Holejšovských, druhá část, 2018

Kroniky

- Kronika obce Chmelná
- Kronika obce Miřetice
- Kronika obce Borovnice
- Kronika rodu Holejšovských, část druhá

2. Periodika

- Vesnické noviny okresu Litomyšl, 1953.
- Týdeník Jiskra, 1962.
- Benešovský deník, 2012.

3. Literatura

- Blažek, Petr – Jech, Karel – Kubálek Michal a kol.: *Akce „K“, vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy, dokumenty.* Pulchra, Praha 2010.
- Blažek, Petr – Kubálek, Michael a kol: *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti.* Dokořán, Praha 2008.
- Boštík, Pavel: *Venkov bez mezí. Kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960.* Národní zemědělské muzeum, Praha 2020.
- Brenner, Christiane: *Mezi východem a západem: České politické rozpravy 1945–1948.* Argo, Praha 2015.
- Březina, Vladimír – Pernes, Jiří: *Závěrečná fáze kolektivizace v Československu 1957–1960.* Stilus, Brno 2009.
- Jech, Karel.: *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy.* Vyšehrad, Praha 2008.
- Kaplan, Karel: *Proměny české společnosti 1948–1960. Část druhá. Venkov.* Ústav pro soudobé dějiny AV ČR Praha 2012.
- Kocian, Jiří: *Květnové volby 1946 – volby osudové? Československo před bouří.* Euroslavice, Praha 2014.
- Kořátko, Jiří: *Pozemková reforma v Československu.* Ministerstvo informací a osvěty, Praha 1949.
- Michal Pehr: *Zápas o nové Československo.* NLN, Praha 2011.
- Müller, Václav: *Svobodníci, pokus o monografii ze sociálních dějin českých 15. a 16. století.* František Řivnáč, Praha 1905.
- Nálevka, Vladimír: *Horké krize studené války.* Vyšehrad, Praha 2010.